

**T.C.
CELAL BAYAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
TARİH ANA BİLİM DALI
ORTAÇAĞ TARİHİ PROGRAMI**

**SELÇUKLU- ABBÂSÎ HİLAFETİ İLİŞKİLERİNDE SİYASÎ
EVLİLİKLER**

FUAT CEYLANBAŞ

**DANIŞMAN
YRD. DOÇ. DR. ŞÜKRAN YAŞAR**

MANİSA- 2017

TEZ SAVUNMA SINAV TUTANAĞI

Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü 06/09/2017 tarih ve 28/5 sayılı toplantısında oluşturulan jürimiz tarafından Manisa Celal Bayar Üniversitesi Lisansüstü Öğretim Yönetmeliği'nin 9. Maddesi gereğince Enstitümüz Tarih Anabilim Dalı Ortaçağ Tarihi Yüksek Lisans Programı öğrencisi Fuat CEYLANBAŞ'ın "Selçuklu-Abbasi Hilafeti İlişkilerinde Siyasal Evlilikler" konulu tezi incelenmiş ve aday 11/09/2017 tarihinde saat 14.00'da jüri önünde tez savunmasına alınmıştır.

Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini savunmasından sonra 6.0... dakikalık süre içinde gerek tez konusu, gerekse tezin dayanağı olan anabilim dallarından jüri üyelerine sorulan sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin,

BAŞARILI olduğuna OY BİRLİĞİ
DÜZELTME yapılmasına * OY ÇOKLUĞU
RED edilmesine ** ile karar verilmiştir.

Yrd.Doç.Dr. Sükran YASAR

BAŞKAN

ÜYE

Prof.Dr.Nadir ÖZKUYUMCUN

ÜYE

Yrd.Doç.Dr. Gaye YAVUZCAN

Evet

Havır

Tez, burs, ödül veya Teşvik programına (Tüba, Fullbright vb.) aday olabilir.

Tez, mutlaka basılmalıdır.

Tez, mevcut haliyle basılmalıdır.

Tez, gözden geçirildikten sonra basılmalıdır.

Tez, basımı gereksizdir.

* Bu halde adaya 3 ay süre verilir. İkinci tez savunma sınavında da başarısız olan öğrencinin Enstitü ile ilişkisi kesilir.

** Bu halde adayın tez konusu değiştirilir veya adayın isteği halinde tezsiz yüksek lisans programına geçişi sağlanır.

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “SELÇUKLU- ABBÂSÎ HİLAFETİ ARASINDAKİ SİYASÎ EVLİLİKLER” adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin bibliyografyada gösterilen eserlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

.../.../2017

Adı Soyadı

Fuat CEYLANBAŞ

İmza

ÖZET

Türk ve İslâm tarihinin en büyük devletlerinden biri olan Büyük Selçuklu Devleti, Abbâsî Hilafet Devleti'nin ikinci yarısı olarak adlandırdığımız dönemde zayıflamasıyla onun toprakları da dâhil olmak üzere ortaya çıkan büyük bir imparatorluktur. Abbâsî Devleti'nin zayıflamaya başladığı bu dönemde Şîi Büveyhî devleti elinde adeta bir kuklaya dönüşmesi, tarihin de seyrini değiştirmiştir.

Oğuzların Kınık Boyundan Selçuk Bey önderliğinde kurulan Büyük Selçuklu Devleti ile Hz. Peygamberin amcası Hz. Abbas'ın soyundan gelenlerin kurmuş olduğu Abbâsî Hilafet Devleti arasındaki bilinen ilk ilişki 1038 yılında Nişabur'un Selçuklular tarafından alınmasıyla başladı. Halife'nin, Tuğrul Bey'i Bağdat'a davet etmesi ve Tuğrul'un Büveyhîlerin baskısından Halife'yi kurtarması Halife'nin O'na, **Sultanu'l-mağrib ve'l mağrib (Doğu'nun ve Batı'nın Sultanı)** unvanını vermesini sağladı. Böylece Tuğrul Bey nezdinde Selçukluların, Hilafet karşısında siyasî üstünlüğü ele geçirme çabaları da ilk meyvelerinden birini vermiş oldu.

Tuğrul Bey ile başlayan Halife ve Sultan ilişkileri Tuğrul'un yeğeni Hatice Arslan Hatun ve Halife Kâim Biemrillâh'ın evlenmesi ile iki hanedan arasında siyasi evlilikleri başlattı. Daha sonra Tuğrul Bey'in de Halife'nin kızını istemesi ve evlenmesiyle siyasî evlilikler de iki hanedan arasında istisnalar dışında sürekli hale geldi. 1070 yılına gelindiğinde Sultan Alp Arslan, kızını Halife Muktedi ile evlendirdi. Yine 1110 yılında Muhammed Tapar kız kardeşini Halife Mustazhir Billah ile evlendirdi. Gelenek devam etmiş Sultan Sencer de kızını Halife Müsterşid ile evlendirmiştir.

Tüm bu evliliklerde Selçukluların samimi Müslüman olmaları ve Hilafet'e yaklaşma çabaları bir yana siyasî ittifak sağlama ve siyasî nüfuz elde etme düşüncesi ve sosyal, ekonomik, dini avantajlar elde etme girişimleri etkili olmuştur. İlkçağlardan Ortaçağ'a ve günümüze devletlerarası ilişkileri belirlemek adına çok da normal olan siyasî evlilikler devletlerin felsefelerini, birbirleriyle olan ilişkilerini ve kadınlara yüklenen anlamı göstermesi bakımından önemlidir.

Anahtar Kelimeler: Selçuklu Devleti, Abbâsî Hilafeti, Siyasî Evlilik

ABSTRACT

Great Seljuk Empire, one of the greatest states of Turkic- Islamic history, is a great empire that flourished including the territory of Abbasid Khilafat State with its declination in the period which we call the second half of Abbasid Khat State. The fact that Sunni Abbasid state became a puppet in the hands of Shia Buyid state during its declination period changed the course of history.

The first known relationship began with the conquest of Nişabur by Seljuks between the Great Seljuk Empire, founded under the leadership of Selçuk Bey from Kınık Clan of Oghuzs and Abbasid Khilafat State, founded by those descended from Prophet Abbas, uncle of Prophet Muhammad. That Khalifa invited Tuğrul Bey to Baghdad and Tugrul Bey rescued Khalifa from the domination of Buyids caused Khalifa to give him the name the sultan of the East and the West. Thus, the efforts of Tugrul Bey to obtain the political authorities of Khalifa produced their first fruit.

Khalifa nad Sultan Relationships that started with Tuğrul Bey started the political marriages between two dynasties thanks to the marriage of Hatice Arslan Hatun, niece of Tuğrul Bey, and Khalifa Kâim Biemrillâh. Then, political marriages became continual thanks to Tuğrul Bey's asking for and marrying the daughter of Khalifa. When it came to 1070, Sultan alp Arslan had his daughter marry Khalifa Muktedi. Again in 1100, Muhammad tapar had his sister marry Mustazhis Billah. The tradition went on and Sultan Sencer had his daughter marry Khalifa Müsterşid.

In all these marriages, the attempts of Seljuks to get social, economic and religious advantages and their thought to ensure political alliance became effective as well as their being sincere Muslims and efforts to get close to Khilafat. Political marriages in the name of determining interstate relationships from early ages to the Middle Ages and to Present Age are of importance in terms of indicating the philosophy of states, their relationships with one another and the meaning given to women.

Key Words: Seljuk State, Abbasid Caliphate, Political Marriage

ÖNSÖZ

Bugüne kadar yapılan çalışmalarda Abbâsîler ve Selçuklular arasındaki evlilikler müstakil olarak ele alınmış, evliliklerin kültürel ve örfî yönleri ile devletlerin iç ve dış politikalarına yapmış oldukları etki tahlil edilmemiştir. Tez çalışmamızda evlilikler hakkında bilinmeyen veya yanlış bilinen bazı hususları incelemeye çalıştık.

Tez çalışmamızda Selçuklular ve Abbâsîler arasındaki evliliklerin niçin gerçekleştiğini, sultanların ve Halifelerin evlilik hayatlarını, evliliklerin sonunda neler elde edildiğini ve her iki devletin de siyasî beklentilerinin ne düzeyde gerçekleştiğini açıklamaya çalıştık.

Birinci bölümde Selçuklular ve Abbâsîler arasındaki ilk ilişkiler ve diplomatik gelişmeleri kronolojiye uygun bir biçimde aktardık. Çalışmamızın ikinci bölümünde ise Selçuklular ve Abbâsîler arasındaki evliliklerin nasıl gerçekleştiğini ve kültürel- örfî uygulamalarını belirttik. Çalışmamızın son bölümü olan üçüncü bölümde ise Selçuklular ve Abbâsîler arasında meydana gelen siyasî evliliklerin, her iki devletin de politikalarına yapmış olduğu etkiyi objektif olarak tahlil ettik.

Çalışmamın her aşamasında bana destek olan, bilgi ve deneyimleri ile yol gösteren danışman hocam Sayın Yrd. Doç. Dr. Şükran YAŞAR'a, tez çalışmamız için yol gösteren, uyarılarda bulunan deneyimiyle yanımda olan Sayın hocam Yrd. Doç. Dr. Hasan AKYOL'a en içten teşekkürü borç bilirim. Ayrıca bilgi ve tecrübeleri ile yol gösteren, lisans ve master hayatımda emekleri olan değerli hocalarım Sayın Prof. Dr. Mehmet ÇELİK'e ve Sayın Prof. Dr. Nadir ÖZKUYUMCUYA'ya, çok değerli Yrd. Doç. Dr. Gaye YAVUZCAN'a, bölüm hocalarıma da ayrıca teşekkür ederim. Maddi ve manevi destekleriyle hep yanımda olan annem Turna CEYLANBAŞ'a, babam İsmet CEYLANBAŞ'a ve kardeşim Ceylan CEYLANBAŞ'a ve bu uğurda kahrımı çeken, destek olan değerli arkadaşım Onur GECE'ye de can- 1 gönülden teşekkür ederim.

Fuat CEYLANBAŞ

Manisa, 2017

İÇİNDEKİLER

ÖZET	İV
ABSTRACT	V
ÖNSÖZ	VI
KISALTMALAR	XII
GİRİŞ	3

1. BÖLÜM

İLK SELÇUKLU- ABBÂSÎ İLİŞKİLERİ

1.1. NİŞABUR'UN FETHİ.....	17
1.2. BÜYÜK SELÇUKLULAR İLE HALİFELİK ARASINDA DİPLOMATİK GELİŞMELER	18
1.3. TUĞRUL BEY'İN BAĞDAT'A GİRİŞİ.....	20

2. BÖLÜM

SELÇUKLULAR'DA EVLİLİK TÖRENLERİ

1.1. EŞ SEÇİMİ	25
1.2. EŞ SEÇİMİ	26
1.3. NİŞAN	27
1.4. MEHİR	27
1.5. ÇEYİZ.....	28
1.6. SÜT HAKKI	29
1.7. NİKÂH.....	29
1.8. DÜĞÜN	31
1.9. BOŞANMA	34

3. BÖLÜM

SELÇUKLULAR VE ABBÂSÎLER ARASINDAKİ

SİYASÎ EVLİLİKLER VE DEVLETLERİN POLİTİKALARINA ETKİSİ

2.1. HATİCE ARSLAN HATUN İLE KÂİM BİEMRİLLÂH'IN EVLİLİĞİ.....	36
2.2. TUĞRUL BEY VE SEYYİDE HATUN'UN EVLİLİĞİ	39
2.3. ALP ARSLAN'IN KIZI İLE MUKTEDÎ- BİEMRİLLÂH'IN EVLİLİĞİ.....	47
2.4. MÂH- MELEK HATUN İLE MUKTEFÎ- BİEMRİLLÂH'IN EVLİLİĞİ	49
2.5. MELİKŞAH'IN KIZI SEYYİDE HATUN İLE MÜSTAZHİR- BİLLÂH'IN EVLİLİĞİ.....	55

2.6. SULTAN SENCER’İN KIZI EMİRE HATUN İLE MÜSTERŞİD- BILLÂH’IN EVLİLİĞİ.....	56
2.7. FATİMA HATUN İLE MUKTEFİ- LIEMRİLLÂH’IN EVLİLİĞİ.....	58
2.8. SULTAN MESUD VE MÜKTEFİ- LIEMRİLLÂH’IN KIZI SEYYİDE HATUN’UN EVLİLİĞİ.....	61
SONUÇ	62
TABLO I	65
KAYNAKÇA	66

KISALTMALAR

bkz.	: Bakınız
çev.	: Çeviren
der.	: Derleyen
DTCF	: Dil ve Tarih- Coğrafya Fakültesi
Ed.	: Editör
Haz.	: Hazırlayan
Nşr.	: Neşreden
s.	: Sayfa
ss.	: Sayfa Sayıları
TTK	: Türk Tarih Kurumu
trc.	: Tercüme
Yay.	: Yayınlar

KAYNAKLAR

Azîmî veya İbnü'l- Azîmî'nin Azîmî Tarihi ismiyle bilinen kaynağı bir İslam tarihidir. Eserin Selçuklular ile ilgili bölümleri Ali Sevim tarafından Türkçe'ye çevrilmiş ve **Azîmi Tarihi** Selçuklular Dönemiyle İlgili Bölümler adı altında TTK tarafından yayınlanmıştır. Biz de bu tercümeyi kullandık.

Bundarî, Feth b. Ali b. Muhammed el- İsfahani'nin Zübdetü'n- nusra ve Nuhbetu'l- Usra kaynağı Selçuklu tarihinin en eski ve önemli kaynakları arasında yer alır. Esere meydana getiren ilk kişi **Kâşânî**'dir. Onun, **Fütûru Zamani's- Sudûr ve Sudûru Zamani's Sudûr** adlı kaynağına eklemeler yaparak **Nusretü'l- Fetre ve Usret'l- Fitra** ismiyle Fars dilinden Arapça'ya çevirmiştir. Bu eseri özetleyerek yararlandığımız **Zübdetü'n- nusra ve Nuhbetu'l- Usra** adlı eseri meydana getirmiştir. Eser Kıvameddin Burslan tarafından dilimize tercüme edilmiş, Irak ve Horosan Selçukluları adıyla TTK tarafından yayınlanmıştır. Biz de bu tercümeyi kullandık.

Ebu'l Ferec, Gregory (Bar Habraeus) İbnü'l- İbrî büyük bir Süryani tarihçisidir. **Tarihu'd- Düveli'l- Kebîr** tarih ile ilgili olan mükemmel kaynak kendisine aittir. Eseri Ö. R. Doğrul tarafından **Ebu'l- Ferec Tarihi I- II** olarak Türkçe'ye çevrilmiş ve TTK tarafından yayınlanmıştır. Biz de bu tercümeyi kullandık.

İbnü'l- Cezvî, Ebu'l Ferec Abdurrahman b. Ali'nin El Muntazam ve Mülükâtü'l- Multazam fî Tarihi'l- Mülûk ve'l- Umem adlı kaynağı da bir İslam tarihi kaynağıdır. Ali Sevim kaynağın Selçuklular ile ilgili kısımlarını **El- Muntazam fî Târîhi'l- Ümem'de Selçuklular** adıyla Türkçe'ye çevirmiş ve TTK tarafından yayınlanmıştır. Biz de bu tercümeyi kullandık.

İbnü'l Esîr, Ali b. Muhammed Ortaçağ'ın en önemli tarih yazarlarındanıdır. **El- Kâmil fî't- tarihadlı** eserinde askerî ve ve siyasî olayları aktarmıştır. A. Ağırakça tarafından Türkçe'ye de çevrilen eser yayınlanmıştır. Biz de bu tercümeyi kullandık.

İbn Kesîr, İmâmeddin Ebu'l Fidâ İsmail b. Ömer tarihçi ve hadis bilimiyle uğraşan bir bilim adamıdır. **El- bidâye ve'n Nihâye fî't Tarih** adlı kaynak İslam tarihidir. Eseri M. Keskin tarafından tercüme edilmiştir. Biz de bu tercümeyi kullandık.

Râvendî, Muhammed b. Ali'nin Râhatu's- Sudûr ve Âyetü's- Sürûr kaynağı bir Selçuklu tarihidir. A. Ateş tarafından Türkçe'ye tercüme dilmiş ve TTK tarafından yayınlanmıştır. Biz de bu tercümeyi kullandık.

Reşîdü'd- dîn Fazlullah b. İmâdüdevle Ebu'l Hayr Ali'nin Câmiu't- Tevârih adlı kaynağı dünya tarihidir. Selçuklular ile ilgili kısmı müstakil bir kaynak olarak yazılmış ve bilgiler verilmiştir. Erkan Göksu ve İ. Hüseyin Güneş tarafından Türkçe'ye tercüme edilmiş, TTK tarafından yayınlanmıştır. Biz de bu tercümeyi kullandık.

Sadreddin el- Hüseyinî'ye ait olduğu belirtilen **Ahbâru'd- Devleti's- Selçukiyye** adlı kaynağın bir diğer adı **Zübdetü't- Tevârih**'tir. Eseri oluşturan bilinmemektedir. Necati Lügal tarafında Türkçe'ye çevrilmiş ve TTK tarafından yayınlanmıştır. Biz de bu tercümeyi kullandık.

Sıbt İbnü'l Cevzî, Şemseddin Ebu'l- Muzaffer Yusuf b. Kızıoğlu'nun Mirâtü'z- Zaman fî Tarihi'l- Âyân adlı eseri önemli bir İslam tarihidir. Ali Sevim tarafında Selçuklular ile ilgili kısımlar Türkçe'ye tercüme edilmiş ve TTK tarafından yayınlanmıştır. Biz de bu tercümeyi kullandık.

GİRİŞ

Selçuklular menşe itibariyle Oğuzların Kınık boyuna mensupturlar ve bu devlete kurucusunun adı dolayısıyla Selçuklular denmiştir¹. Selçuk Bey'in babası Dukak'tır. Oğuz Yabgu'su Dukak'ın oğlu olan Selçuk'u, babasının ölümünden sonra Subaşı olarak atamış, bir süre sonra Oğuz Yabgusu ile arası bozulan Selçuk Bey kendisine bağlı Türkmenler ile birlikte Cend yöresine göç etmiştir. Burada aynı zamanda İslâmiyet'i de benimseyen Selçuk Bey, kendisinden vergi almaya gelen Oğuz Yabgu Devleti'nden ırkdaşlarını:

‘‘Müslümanlar kâfirlere vergi vermez!’’

diyerek geri göndermiştir². Selçuk Bey'in Cend'de vefatından sonra Selçukoğulları'nın başına ‘‘Yabgu’’ unvanı ile Arslan Yabgu geçti, Mikail'in oğulları Selçuk'un torunları, Tuğrul ve Çağrı'da Bey olarak faaliyetlere başladı. Mikail, Selçuk Bey'in sağlığında ölmüş ve torunları Tuğrul ile Çağrı'yı Selçuk Bey yetiştirmiştir³. Selçuklular kuruluş yıllarında Samanlı Devleti, Gazneli Devleti ve Karahanlılarla mücadele etmiş ve ilişkilerde bulunmuştur. Zamanla güçlenen ve aranan kuvvet durumunda olan Selçukoğulları, Tuğrul Bey zamanında Nişabur'un alınmasıyla Abbâsi Halifeliği ile de ilişkilere başlamıştır.

Halifelik ise Hz. Peygamber'in vefatından sonra İslâm Devleti'ni yönetmek için oluşturulan kurumdur. İslâm dünyasında Hz. Peygamber'in vefatıyla birlikte önce Hülefa- i Râşidin (Raşid Halifeler) yani Dört Halife Dönemi yaşanmıştır. Hz. Ali döneminde meydana gelen İslâm'daki ilk ihtilaflar ile birlikte Ümeyyeoğulları yani Emevilerin Hilafet'i ele geçirip saltanata dönüştürmesiyle Hilafet Emeviler'e geçmiş ve en nihayetinde Emeviler'in uygulamış oldukları olumsuz politikalardan ötürü bir ihtilal patlak vermiş ve Peygamber'in amcası Hz. Abbas soyundan gelenlerin gerçekleştirdikleri bu ihtilal ile Abbâsî Hilafeti kurulmuştur. İsmi Hz.

¹ Hüseyinî, **Ahbâru'd- Devleti's- Selçûkiyye**, (trc.), Necati Lugal, TTK Yay., Ankara 1999, ss. 1- 4.

² Muhammed Bin Hâvendşâh Bin Mahmûd Mirhând, **Ravzatu's- Safâ fi Sireti'l- Enbiyâ ve'l Mülûk ve'l- Hulefâ**, (Tabaka- i Seçûkiyye) (trc. ve notlar) Erkan Göksu, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 2015, s. 11.

³ Osman Turan, **Selçuklular ve Türk- İslâm Medeniyeti**, Ötüken Yay., İstanbul 2009, s. 68.

Muhammed'in amcası Abbas b. Abdülmuttalib b. Hâşim'den alan bu hanedana ilk atalarına nisbetle “Hâşimîler” de denilmektedir. Ebu'l Abbas es- Saffah ise Halifeliğin kurucusudur⁴. Abbâsîlerin en parlak devri 833 yılından yedinci Abbâsî Halifesi Me'mun'un son günlerine kadar devam etmiştir. Abbâsîler bu dönemde en ihtişamlı dönemini yaşamış ve İslâm Medeniyeti bu dönemde kurulmuştur⁵. 9. yüzyıldan 13. yüzyıla kadar uzanan dönem, İslâm dünyasında, ne daha önce ne de daha sonra dünya tarihinde görülmemiş bir ölçüde ilmî, dinî, felsefî, sosyal ve kültürel bir gelişme çağıdır. İslâm medeniyeti bu dönemde Abbâsîler ile birlikte müthiş bir kültürel yayılma yaşamış, İslâm'ın Rönesans'ı diyebileceğimiz çağı başlatmışlardır. Abbâsîler yüksek bir İslâm Medeniyeti meydana getirmişlerdir. Selçukoğulları ile iletişime geçtikleri dönem ise Abbâsîlerin ikinci devri dediğimiz zayıflamaya başladığı ve Şîî Büveyhîlerin elinde adeta bir kuklaya dönüştüğü dönemdir.

Bu devir duraklama ve gerilemenin olduğu devirdir. 833'te Mu'tasım'ın Hilafetinden başlayarak, Abbâsî Devleti'nin Bağdat'ta yıkılışına (1258) kadar devam eder. Bu zamanda İslâm Medeniyet'i gerilemeye başlamış, gücü ve zenginliği, ihtişamı azalmış Moğol istilası ile de tamamen yıkılmıştır⁶.

Bu dönemin en önemli olaylarından biri şüphesiz Abbâsî Halifeliği'nin güç kaybetmesiyle birlikte Bağdat'da ortaya çıkan ve Şîî'liği benimseyen Büveyhîler'dir. Büveyhîler 945 yılında Bağdat'ı işgal ettiler. Abbâsî Halifelerine aşağılayıcı davranışlarda bulundular, dolayısıyla Halifeler itibar kaybına uğramalarına sebebiyet vermişlerdir. Halifeler, kendi sarayları içinde hayat sürdürmeye mahkûm edilip, bütün yetkileri ellerinden alınmış ve sadece Büveyhîler'in verdikleri kadarıyla geçimlerini sürdürmek zorunda kalmışlar ve hatta Halifelerden gözlerine mil çekilenler bile olmuştur. Abbâsîlerin içine düştükleri bu durum hem siyasî hem de

⁴ Hakkı Dursun Yıldız, “Abbâsîler”, İA, Cilt: 1, s. 31.

⁵ Corcî Zeydân, **Târihu't Temeddünni'l- İslâmî**, (trc. ve notlar) Necdet Gök, İletişim Yay., 3. Baskı, Cilt: 1, İstanbul 2013, s. 366.

⁶ Zeydân, s. 366.

dinî olarak Hilafetin de itibarını zedelemiştir. Ama Büveyhîler İslâm âleminde çekindiklerinden hiçbir zaman Abbâsîlere son verme niyeti içerisinde değillerdir⁷.

Görüldüğü üzere Abbâsîler son derece perişan ve bir siyasî güce muhtaç hale gelmişlerdi. Üstelik Abbâsîlerin başındaki belalar sadece Büveyhîlerle sınırlı değildir. Bağdat'taki Türk askerlerinin ünlü komutanı Besâsîrî de Abbâsîler üzerinde baskı kuruyordu. Besâsîrî Mısır Fatîmi Halifeliği ile de bağlantılıydı⁸. Bu gelişmeler Selçuklu- Abbâsî ilişkilerini başlatan gelişmeler olarak karşımıza çıkmaktadır. Önce diplomatik olarak başlayan ilişkiler tez konumuzu da oluşturacak olan siyasî evliliklere ve yakın aile ilişkileri, akrabalıklara kadar uzanmıştır. Bu evliliklerin siyasî, sosyal neticelerini inceleyeceğiz.

Aile müessesesi insanlığın var olduğu günden günümüze kadar çeşitli değişikliklere uğrayarak da olsa varlığını devam ettirmiştir. Aile oluşumunu tamamlayan, olmazsa olmazlarından olan evlilik müessesesi de toplumların devamını sağlayan sosyal bir müessese olarak var olmuştur. Evlilik, aile kurumunu legal hale getirmiş ve ona toplum için sosyolojik ve devletlerarası münasebetlerde siyasî bir kimlik kazandırmıştır.

Evlilikler, tarih boyunca hanedanlar arasında kurulan müttefiklikleri sağlamlaştırmak veya yeni ittifaklar kurmak için gelişen bir unsur haline gelmiştir. Hanedanlar halk tabakasından insanlar ile kendi (kutsal olarak kabul edilen) soylarını karıştırmamak ve hanedanın değerini korumak adına da böyle bir girişimde bulunmuşlardır diyebiliriz. Evlilik müessesesi özellikle de devletler için sadece sosyolojik ve tarihsel bir kurum olmayıp, zaman zaman bu iki uygulamanın ortak bir inceleme öznesi olarak yaşayagelmiştir. Özellikle birbirinden maddi ve siyasî çıkar sağlayabilecek aileler, oluşturdukları evlilik mukavelelerinde yalnız evlilik amacını gütmemiş, kendi aralarında vardıkları siyasî ve ekonomik anlaşmaları da evlilik müessesesine yüklemişlerdir. Dolayısıyla evlilikler aynı zamanda siyasî birer

⁷ Mehmet Ali Çakmak, “*Türk Sultanları İle Abbasî Halifelerinin İktidar Mücadeleleri (XII.- XIII. Yüzyıl)*”, Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi 2007, Sayı: 44, s. 38.

⁸ Erdoğan Merçil, **Büyük Selçuklu Devleti** (Siyasî Tarih), Nobel Yayıncılık, 5. Basım, Ankara 2014, s. 35.

ahidnâmedirler. Devletlerinin çıkarlarını korumaya çalışan hanedanların uyguladıkları, “**siyasî evlilik**” olarak da adlandırdığımız bu politika ilk devletlerden başlayıp 19. yüzyıl Avrupa’sına ve hatta günümüze kadar uzanan süreçte sıklıkla kullanılmıştır⁹.

Evlilik kurumu kendi içerisinde belli bir yapı ve işlevlerden meydana gelmiş olup tarihsel süreç içerisinde belli başlı ihtiyaçlara göre biçimlendirilmiştir, değişiklikler meydana getirilmiştir. Değişen sosyolojik, tarihi ve kültürel olaylara göre şekillendirilen evlilikler, arka planda yer alan siyasal, sosyal ve ekonomik ihtiyaçların giderilmesine yönelik de belli amaçlara hizmet etmekte ve böylece siyasallaşmaktadır. Bazı evlilikler ekonomik bir amaca hizmet ederken bazıları da siyasî hedeflerin gerçekleştirilmesine yönelik yapılmıştır. Tarih boyunca hemen her coğrafya ve toplumda görülen siyasî evlilikler tarihin seyri içerisinde devletlerin siyasî hayatlarını etkilemiştir. Aynı zamanda kadınların sadece anne ya da ev hanımı olarak kalmaları karşısında onları prenses, kraliçe, baş hatun konumuna da yükseltmiştir. İlkçağlardan günümüze kadar gelen süreçte de yapılagelmiş birçok evliliğin bu siyasî amaçlar doğrultusunda meydana geldiğini söylemek yanlış olmayacaktır¹⁰.

İlkçağlar’da eski Ön Asya coğrafyasında ilk örneklerini görmeye başladığımız evliliklerin genelde devletlerarası ilişkilerde önemli roller üstlendiğini, devletlerin birbirleriyle olan ilişkilerinde hayati önem taşıdıklarını ve siyasî olarak etkiler yaptığını görmekteyiz. Mezopotamya’da kurulan Sümerler, Akadlar ve Babillerin birbirleriyle ve komşu devletlerle hısım/akrabalık ilişkileri kurmuş olduklarını ve siyasî ilişkilerine bu vesile ile katkı sağladıklarını biliyoruz. Bunlara bakacak olursak Sümer şehir devletlerinden Ur kralları kızlarını İranlı prenslerle evlendirirken, Babillerden kral II. Burnaburias, Asur kralı I. Asur Uballit’in kızı Muballitat Şerua ile

---

⁹ Ercüment Yıldırım, “*Antikçağda Evliliklerle Kurulan Müttefiklikler: I. ANTİOKHOS*”, Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi, Sayı 171, s. 248.

¹⁰ Selim Parlaz, **Osmanlı Devleti’nde Siyasî Evlilikler**, Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli 2007, s. 1.

evlilik yapmıştır¹¹. Bu evliliklerin temel hedefi daha sonra da olacağı gibi siyasî ilişki kurma, nüfuz elde etme, politika belirlenmesinde etkili olma diyebiliriz.

Tarihte bir federasyon olarak kurulan, ilk teşkilatlı Türk Devleti olan Büyük Hun İmparatorluğu'nda da biz bu evliliklere rastlamaktayız. Bu devletin içinde Türk kadınının yerinde ya da onun yanında Çin prensesleri karşımıza çıkmaktadır. Hun tarihi incelendiğinde Çinlilerle çok sayıda evlilik olayının meydana gelmiş olduğu görülmektedir¹². Hunlar ile diplomatik bir akrabalık kurmak isteyen Çinler Mete Han'a Çin'li prenses Liou Ching'i gelin olarak vermişlerdir¹³. Hun devleti hükümdarlarının ilk dönemde bu evliliklerdeki amacının, Çin üzerinde söz sahibi olmak ve Çin'in iç işlerine (siyasî, sosyal) kolayca müdahale edebilmek ve buna uygun bir politika belirlemek olduğunu söyleyebiliriz. Ancak şu da bir gerçektir ki: Bu durum amacından sapmış ve Çinliler bu yolla Hun devletinin hem iç hem de dış siyasetine etkili bir şekilde müdahale imkânı bulmuşlardır. Örnek vermek gerekirse Mete'nin Çinli eşi, Mete'yi Çin kuşatmasından vazgeçirmeye ve Çin lehine politika izlenmesine ikna etmiştir. Gerçekten de Hun devletinin yıkılmasında Çin kadınının rolü o kadar etkindir ki Çinlilerle yapılan her barışın sonunda Çinli bir prenses bu yüzden Türklere hediye edilmiştir. Çin düşünürlerinin:

“Türkleri yenmek için ordu değil kadın lazımdır.”

mealindeki sözleri bu gerçeği net bir şekilde açıklamaktadır¹⁴.

Sadece Türk hakanlarının Çin prensesleriyle evlendiklerini söylemek yeterli değildir. Aynı zamanda Çin imparatorları ve soyluları Türk prensesleri ve Türk soylu kadınları ile izdivaç yapmışlardır. Çin, Türklerle komşu olmaktan ziyade aynı zamanda onların ezeli rakibiydi. Bu rekabet tarihin her safhasında kendini hissettirmiş, gerek ekonomik, gerek siyasî alanda mücadeleye sahne olmuştur. Bu

---

¹¹ H. Hande Duymuş, **Eski Ön Asya'da Siyasî Evlilikler**, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi) Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli 2006, s. 22.

¹² Hun Tarihi ve Hun- Çin münasebetleri hakkında detaylı bilgi için bkz: Bahaeddin Ögel, **Büyük Hun İmparatorluğu Tarihi**, TTK Yay., Ankara 2015, Cilt: 2, ss. 182- 185.

¹³ Ahmet Taşağıllı, **Kök Tengri'nin Çocukları**, Bilge Kültür Sanat Yay., Ankara 2016, s. 58.

¹⁴ Duymuş, s. 2.

gelişmeler Çin'in Türklere kayıtsız kalamamasını sağlamış, Çinliler de Türklere kız almak suretiyle akrabalık ilişkisi geliştirmek istemişlerdir.

Yine bir diğer Türk devleti olan Avrupa Hun Devleti'nin büyük Hakan'ı Atilla'nın Roma'yı ele geçirmesinden çekinen Roma Devleti de derhal siyasî bir evlilik hamlesi gerçekleştirmiş ve Roma Prensesi Hondiro (Henario) Atilla'ya evlilik teklif etmiştir. Ancak Atilla daha kurnaz davranarak, bu evlilik hadisesini kullanarak siyasî bir hamle yapmış, çeyiz olarak Roma topraklarının yarısını istemiştir ve bunun üzerine Romalılar önce oyalama yoluna gitmiş daha sonra reddetmiştir, iyi ilişkiler bozulmuş ve Roma ile Avrupa Hun Devleti arasında savaş meydana gelmiştir¹⁵.

Yine Türk tarihinden önemli bir siyasî evlilik de Bizans ve Hazar Türkleri arasında vuku bulmuştur. İmparator II. Justinianos ve V. Konstantinos, Hazar prensesleri ile evlenmişler, böylece Konstantinos'un prenses Çiçek'ten doğan oğlu, tarihte "Hazar Leon" lakabı ile tanınan İmparator IV. Leon, Hazar hakanının torunu olmuştur¹⁶.

Tarih boyunca görmeye alışık olduğumuz siyasî evlilikleri Karahanlılar ve Gazneliler devletlerinde de görmekteyiz. Biri Maveraünnehir diğeri Horosan bölgesinde kurulan bu devletler, aralarındaki dostluğu sağlamlaştırmak, sağlam ve iyi politikalar geliştirebilmek için siyasî evlilik yolu akrabalık kurmuşlardır. Gazneli Sultan Mahmud, Karahanlılar'dan Nasr B. Ali'nin kızı ile evlenmiş, çeyiz olarak çok değerli eşyalar, kürkler Karahanlılara gönderilmiştir¹⁷. Biz buradan gerçekleşen siyasî evliliklerin ciddi anlamda ekonomik bir boyutunun da olduğunu anlıyoruz.

Aynı amaçla ve konumuzu oluşturacak olan Selçuklu İmparatorluğu zamanında da özellikle Abbâsî Hilafet ailesi ile siyasî evlilikler yapıldığı görülmektedir. Selçuklu Sultanları, Abbâsî Halifelerinin bölgedeki gücünden yararlanmak, dinin etkin gücünden faydalanmak için kendi kızlarını Halifelere verdikleri gibi, bizzat kendileri de Abbâsî Halifelerinin kızlarıyla evlenmişlerdir. Büyük Selçuklu devleti ve Abbâsî Halifeliği arasında meydana gelen bu tür evliliklerin sayısı fazladır. Bir örnek

---

¹⁵ İbrahim Kafesoğlu, **Türk Milli Kültürü**, Ötüken Yay., İstanbul 1997, s. 79.

¹⁶ Kafesoğlu, s. 163.

¹⁷ Erdoğan Merçil, **Gazneliler Devleti Tarihi**, TTK Yay., Ankara 1999, s. 32.

vermek gerekirse; Çağrı Bey'in kızı Hatice Arslan Hatun ile Abbâsî Halifesi Kâim'in evliliği gösterilebilir. Bu evlilikten sonra Tuğrul Bey de, Halife'nin kızı Seyyide Fatma Hanım ile evlenmek istemiştir. Bu izdivaca başta Halife karşı çıkmış, müsaade etmemiştir. Ancak Tuğrul Bey Halife'nin kızı ile evlenme konusunda son derece ısrarcı olmuş ve daha önce Halife ile evlenen yeğeni Arslan Hatun'u hem siyasî bir koz hem de aracı olarak kullanmıştır. Halife bu evliliğe uzun süre dirense de sonunda kızı Seyyide Fatma Hanım'ı Tuğrul Bey'e vermeye razı olmuş ve 1063 yılında Tuğrul Bey amacına ulaşmıştır¹⁸. Bu iki evlilik tamamıyla iki tarafın karşılıklı çıkar ilişkileri üzerine yapılmıştır. Halife'nin damadı olan Tuğrul Bey, nüfuzunu ve itibarını arttırma yönünde tamamen siyasî maksatlarla yapılan bir evliliğin altına imza atmıştır. Daha sonraki yıllarda yapılan evliliklerde de, Abbâsî Halifeleri, Selçuklu devleti ile aralarındaki dostane ilişkileri devam ettirebilmek, Selçuklu Sultanları da Halifelerin gücünden ve imtiyazından faydalanmak amacı taşınmaktaydı¹⁹.

Hem Selçuklular hem de Selçuklu öncesi Türk devletlerinde gerçekleştirilen hanedanlar arası evliliklerde devlet ve hanedan menfaatleri ön planda tutulmuştur. Türk devletleri siyasî evliliklerini genelde politik çıkar sağlamak, bozulan devletlerarası ilişkileri düzeltmek ve zaman zaman da istihbarat alabilmek ve buna göre politika belirlemek amacıyla kullanmıştır. Türklerin bu amaca yönelik olarak başta Çinliler olmak üzere, İranlılar, Abbâsîler, diğer Türk hanedanları ve yerel beylikler ile evlilikler yaptıklarını görmekteyiz.

Tezimizde asıl konumuzu ve yansımalarını teşkil edecek bu siyasî evlilikleri ve siyasî evliliklerin diplomatik sonuçlarını teferruatlı bir şekilde inceleyeceğiz.

Bir başka Türk devleti olan Osmanlı Devleti de daha gelişimin ilk devrelerinde bu tür benzer siyasî evliliklere yönelmiştir. Bizans Orhan Bey zamanında Osmanlı'nın büyümesinden çekinmiş olacak ki hemen kızı Bizans prensesi

---

¹⁸ Mehmet Altan Köymen, **Selçuklu Devri Türk Tarihi**, 3. Baskı, TTK Yay., Ankara 1998, ss. 189- 193.

¹⁹ Zekeriya Kitapçı, **Abbâsî Hilafetinde Selçuklu Hatunları ve Türk Sultanları**, Selçuk Üniversitesi Basımevi, Konya, 1994, s. 24.

Theodora'yı Orhan Bey'e zevce olarak vermiştir²⁰. Yine Bizans'ın kendi içerisinde de siyasî evlilikleri hanedan çıkarları için kullandığını görüyoruz. Buna göre İonnes V. Palaiologos Kantakuzenos'un düşmanı olan Cenevizliler ile birleşmiş tahta çıkmak için onlardan yardım istemiştir. Bunun karşılığında da kız kardeşi Maria'yı zevce olarak vermeyi teklif etmiştir²¹. Osmanlılar Anadolu'daki Türk Beylikleri ile siyasî ilişkileri geliştirmek için evlilikler yapmışlardır. Germiyanogulları Beyi Süleyman Şah, Karamanogulları'nın tecavüz, yağma, saldırılarından ve politikalarından korunmak için kızını Osmanlı hükümdarı I. Murat Hüdâvendigar'ın oğlu Yıldırım Bayezit'le evlendirmeyi teklif etmiştir. Sultan Murat bu teklifi, çeyiz olarak Kütahya, Tavşanlı, Simav, Eğrigöz dolaylarının Osmanlı topraklarına katılması şartıyla kabul etmiştir²². Görülüyor ki Türkler birbirleri ile de bu evlilikleri karşılıklı çıkar ilişkilerine uygun şekilde yapmışlardır ve siyasî evlilikler taraflara hem politik hem de ekonomik kazanç sağlamışlardır.

Ayrıca Osmanlıların giderek genişlemesi ve İznik'i tehdit eder hale gelmesi sonucu Bizans imparatoru II. Andronikos, gayrimeşru kızı bir prensesi, Moğol İlhanlı Hanı Gazan'a zevce olarak teklif etmiştir. Gazan'ın ölmesi sonucu bu evlilik Gazan'ın oğlu Ülceytü'ye teklif edilmiştir. Bu izdivaç ile Moğolların Osmanlılara karşı desteğini almayı amaçlamıştır²³. Yine Osmanlıların Rumeli'ye geçmek için Kantakuzinos ile işbirliği yapmış olmasının sonucu olarak Kantakuzinos'un kızı Theodora'yı 1346 yılında Orhan Gazi'ye vererek ittifakı pekiştirmek istediği bilinmektedir²⁴.

Ortaçağ'da hanedanlar arası siyasî evliliklerin yapılması zaten dönemin karakteristik özelliklerindedir diyebiliriz. Bu evliliklerde ana rolü oynayan kadınlar

---

²⁰ George Ostrogorsky, **Bizans Devleti Tarihi**, (çev.) Fikret İşıltan, TTK Basımevi, 7. Baskı, Ankara 2011, s. 479.

²¹ Orstragorsky, s. 488.

²² İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri**, 4. Baskı, TTK Yay., Ankara 1998, s. 45.

²³ Halil İnalçık, **Devlet-i Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar**, Cilt: 1, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., 53. Basım, İstanbul 2004, s. 17.

²⁴ İnalçık, s. 50.

ise iki ülkenin müttefik kuvvetler olmasını, yapılan mücadelelerin durdurulması ve barış yapılmasını, ekonomik ilişkilerde bulunulmasını, devletlerarasında haberleşmenin sağlanması ve devletlerin nüfuzlarının artmasına doğrudan vesile olmaktadırlar. Siyasî izdivaçlara sadece Türkler başvurmamış, Bizans, Avusturya-Macaristan, Çin, İran, İslâm devleti gibi yabancı hanedanlar da menfaatleri ve siyasî politikaları doğrultusunda bu tür evlilikler yapmışlardır.

Hanedan içi mücadelelerde de siyasî evliliklerin güç elde etmek ve tahtı ele geçirmek için önemli bir unsur olduğunu görmekteyiz. Bizans İmparatoriçe'si Eudokia ilk eşi Bizans imparatoru Konstantin Dukas'ın ölümünden sonra, hem sarayda hem de imparatorlukta nüfuzunu kaybetmemek adına emrinde çalışan ve önemi hızla artan subay Romen Diyojen ile ikinci izdivacını gerçekleştirmiştir²⁵. Bu evliliğin temel sebebi de olası bir taht mücadelesinde oğullarına Romen Diyojen'in önemli bir subay olması sebebiyle onun askeri ve siyasî desteğini kazandırmaktır diyebiliriz²⁶. Monarşilerin ve mutlak krallıkların hüküm sürdüğü çağlarda Sultanların ya da prenseslerin bu gibi güçlü evlilikler yaparak kendi çocuklarını tahta geçirdiklerini biliyoruz.

Bizanslıların akrabalık kurduğu devletlerden bir diğeri de ele geçirdikleri yerlere büyük zararlar veren Moğollardı. O sıralarda oldukça kuvvetli olan ve ele geçirdiği coğrafyada kasıp kavurucu etkili olan Moğollarla iyi ilişkiler kurmak isteyen Bizans, imparator Mihail, Hülagü Han ile sözü kesilen kızı Maria'yı, hanın ölümünden hemen sonra ittifakı sürdürmek adına onun yerine geçen Abaka ile evlendirmiştir²⁷. Böylece siyasî ittifak düşüncesi yarım kalmamış ve Moğollara karşı Bizans'ı biraz da olsa rahatlatacak hamleyi gerçekleştirmiştir. Diplomasinin en önemli unsurlarından birisi olan evlilikler burada da devlet ilişkilerine katkı sağlamıştır.

Görüldüğü üzere tarihin akışı içerisinde her dönemde ve her devlette bu tarz evlilikler meydana gelmiştir. Çalışmamızın esas konusunu teşkil edecek olan

---

²⁵ Nicolae Jorga, **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi**, (çev.) Nilüfer Epçeli, Cilt: 1, Yeditepe Yay., İstanbul 2005, s. 80.

²⁶ Parlaz, s. 3.

²⁷ Jorga, s. 143.

Ortaçağ'da Selçuklu Devleti ve Abbâsî Hilafeti arasındaki siyasî evlilikler olduğundan giriş bölümümüzde bu örnekleri vermeyi yeterli buluyoruz. Ayrıca siyasî evliliklerin arka planında görünen ama gerek devlet işlerinde gerek sosyal hayatta oldukça etkili olan kadınların toplumlar tarafından nasıl görüldüğü de önemlidir.

Giriş bölümünde örneklerini verdiğimiz bu siyasî evliliklerin, taraflarını oluşturan erkek ve kadın cinsinin toplumlarca nasıl anlaşıldığına yine Giriş bölümünde değinmekte fayda görüyoruz. Zira İlk Çağ ve Ortaçağ'da örneklerini sıkça gördüğümüz ve günümüze kadar var olan siyasî evliliklerin muhatabı olan kadınların toplumlarında nasıl anlaşıldıkları bilinmeden siyasî evliliklere anlam yükleyemeyiz. Bunun için konumuzu oluşturan Selçuklu ve Abbâsî devletlerinin bağlı oldukları örf, adet ve din kaidelerine göre kadına bakışını izah etmeye çalışacağız.

Geniş manada ilahi/semavi kökenli öğretilerin - ki biz buna din diyoruz- , özelde ise İslâmiyet'in Hz. Muhammed ile başlayan temel amacı, insana sonsuz kudret sahibi yaratıcının kutsal emirlerini ulaştırmayı ve benimsetmeyi/öğretmeyi sağlamaktır²⁸. Bu ise onların ırk, dil, renk ve kültür farklılıklarına bakılmadan yapılır. Kadın da tıpkı erkek gibi İslâm'a eşit mesafede ve haktadır. Kur'an'ın bildirdiğine göre, Yaratıcının katında bu sınıflamalardan hiçbirinin geçerliliği yoktur. Yaratıcının katındaki üstünlük, sadece inanmışlığa ve iyilikler yapmış olmaya bağlıdır²⁹. Bütün amaç aslında kişilerin/insanların, peygamber aracılığıyla gönderilen ilahi emirleri uygulamalarını sağlamaktır. Buna göre kadın olgusuna bakmamız gerekir. Kadını yaratıcı olması bakımından bir Tanrı ile ilişkilendireceğimiz gibi; yaklaşım, tutum ve değerlendirme bağlamında da Tanrı'nın elçisi olan peygamber ve kitap ile ilişkilendirebiliriz. Aynı şekilde uygulanış ve anlayış biçimiyle de zaten İslâm dininin ana ilgi alanıyla doğrudan ilişkilidir. Daha doğru açıklanacak olunursa; insan için olan din, temel insanî değer olan kadın ile doğrudan ve direkt ilgilidir³⁰. İnsan

²⁸ Ramazan Biçer, "Ortaçağ İslâm Teolojisinde Kadın İmgesi", **Ortaçağda Kadın**, Altan Çetin (ed.) Lotus Yayınevi, Ankara 2011, s. 26.

²⁹ Beyza Bilgin, "İslâm'da ve Türkiye'de Kadınlar", <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/37/781/10018.pdf>, s. 30.

³⁰ Biçer, s. 30.

cinsinin devam ve muhafazasında en büyük rolü olan kadın, insanlık tarihinin oluşmasında ve gelişmesinde büyük paya sahiptir³¹. Dolayısıyla insanlık tarihinde büyük medeniyetler yaratan toplumların, kadınları ve kadınlara bakış açıları ile onlara yükledikleri anlam ve görevleri iyi değerlendirmek gerekmektedir.

Zira insanoğlunun yarısını meydana getiren kadın diğer yarısının da eğitimcisi ve ilk öğretmenidir. Çünkü onlar toplumların yarısını oluşturan erkeklerin anneleridir. Dolayısıyla dünya nüfusu üzerinde kadının doğrudan etkisi çok büyüktür. Bu etkinin siyasete ve devletlere yansımaları da hiç kuşkusuz oldukça fazladır.

İslâm dininin kadına bakışını çok boyutlu ele almak, tüm tarihsel hadiselerde olduğu gibi zamanın koşullarını göz ardı etmemek gerekir. Tarihi olaylar zamanın şartları göz önüne alınmadan değerlendirilemez. Tarihi bilim yapan etmenlerden birisi de belgelere dayalı bir şekilde dönemin şartları ile hareket etmesidir. Aksi takdirde bugünün gözlüğü ile geçmişe bakmak bizi yanıltacaktır.

İslâm toplumlarında kadının gerek aile hayatında gerekse siyasî, hukuki, sosyal ve ekonomik alanlardaki konumunu bir sentez olarak ifade etmek doğru olacaktır. Bir taraftan dini kurallar, diğer taraftan sosyal ve siyasî çevre, etnik yapı ve İslâm öncesinden gelen kültür mirası bu sentezi meydana getirmiştir. Bu sebeple İslâm dünyasında kadının her yerde ve her zaman diliminde aynı statüde olduğunu söylemek zaten mümkün değildir, böyle bir değerlendirme de yanlış olur. Hatta aynı bölgede ve aynı zaman dilimi içinde yaşayan kadınlar arasında bile şehirde veya kırsal kesimde bulunmalarına göre yaşayışlarında ve toplumun onlara bakışlarında farklılıklar olmuştur. Bu durum sadece İslâm toplumlarında değil bütün diğer toplumlara da has bir durumdur. Ayrıca bu durum İslâm toplumlarındaki kadınların bütünüyle farklı kimlikleri temsil ettiği, sürekli farklı sentezler yaratıldığı anlamına gelmez; onlar sosyal, hukuki, dinî ve ekonomik konum bakımından her dönemde belli başlı ortak çizgilere sahip olmuşlardır³².

---

³¹ Fatma Ömeroğlu, **İslâm'da Kadının Tahsili**, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1997, s. 3.

³²Ömer Faruk Harman, "*Kadın*", İA, Cilt: 24, s. 86.

Kur'an'da, Hz. Meryem gibi bazı kadınlar övülmüştür. Onlara salihane nitelendirilmesi yapılmıştır. Bu nitelik aynı zamanda nebler için de söz konusudur³³. Bütün bunlara rağmen kadın- erkek ayrımına yönelik şiddetli ve kadın aleyhine olan tartışmaların daha çok geleneksellikten kaynaklanan yerellik olarak görülmesi bölgesel, dar bir şekilde değerlendirilmesi daha doğru olacaktır. Özellikle Hz. Peygamber'den sonra dinde olmayan ama gelenekten kaynaklı birçok hurafenin din gibi yaşandığını, geleneğin dinselleştirildiğini ve kabul edildiğini görebiliyoruz. Özellikle Emevîler döneminde bunun birçok örneğini görebiliriz. Bir örnek vermek gerekirse, Hz. Peygamber'in bizzat eşi, ünlü zengin ve ticaret yapan bir kadındı. Kadınların sosyal hayatta, ekonomik hayatta, siyasî hayatta erkeklerden kalır yanı yoktur. Fakat zamanla İslâm toplumlarında kadın ikinci sınıf vatandaş konumuna düşmüş, sadece doğurganlık özelliği olan ve anne olabilen varlıklar haline gelmişlerdir. Maalesef bu durumu İslâm'ın cevaz verdiği bir takım uygulamalar ile İslâmiyet önce Cahiliye adetleri ile açıklamak yerinde olacaktır. Zira kız çocuklarını diri diri gömen, kadını ikinci sınıf vatandaş olarak görenler Cahiliye devri Araplarıdır. Peygamberin vefatı ile birlikte gelenek tekrar hortlamış ve İslâm'a bir takım hurafeler bulaşmıştır. İslâmiyet'teki erkek egemen anlayışı, ataerkil toplum yapısını ve çok eşliliği de kadının dezavantajları olarak görmek mümkündür. Bu anlayışla zaman içerisinde kadın hak ettiği değerden uzaklaşmış, İslâm'ın kendi içinde çeşitli kurallara bağlı olarak cevaz verdiği uygulamalar istismar edilmiştir. Kadın ikili ilişkilerde erkek egemen toplumun isteklerine boyun eğmek zorunda bırakılmıştır. Erkeğin dört kadınlar evlenebilmesi, uyarı yetmiyorsa erkeğin kadına vurabilmesi maalesef kadının ikinci sınıf bir varlık olarak algılanmasına sebebiyet vermiştir. Hem ikili ilişkilerde hem siyasî ilişkilerde kadınların zaman zaman hak ettikleri yeri aldığını görsek de piyon olarak kullanıldıkları ve siyasî ilişkilere kurban edildikleri açıktır. Konumuzu da oluşturacak siyasî evliliklerin hemen hemen hepsinde kadının rızası söz konusu dahi değildir.

³³ Kur'an'ı- Kerim, Âl- i İmran 3/39, 46; es- Sâffât 37/112)

Öte yandan önceki dinlere oranla ciddi anlamda kadın lehine açılım, genişleme yapmış olan İslâm peygamberi Hz. Muhammed, kendilerinden öncekilerin yapmadığı kadar kadına hukuksal alanda daha çok statü kazandırmıştır, bu da bir gerçektir.

Baktığımızda Eski Ahid'in içinde geliştiği Orta Doğu toplumlarında kadın, genellikle tümünden ikinci derecede ve aşağılanan, hakları egemen erkekler tarafından belirlenen bir varlık olarak telakki edilmiştir³⁴. Bu durum genel olarak Yahudi dini geleneğini de derinden etkilemiş ve günümüze ulaşan izler bırakmıştır. Hıristiyanlık'ta kadınla ilgili tutumunun belirlenmesinde Hz. İsa'nın davranışları ve sözlerinden çok, kendisinden sonra Hıristiyanlığın kurucu şahsiyetlerinden olan Pavlus'un öğretilerinin etkisi olduğunu öğreniyoruz. Hz. İsa'nın kadınlara yenilikçi ve açılımcı tavrından ziyade Pavlus: "Kadın Tanrı'dan insana doğru giden hiyerarşide en sonda yer almaktadır." der ve dolayısıyla o da kadını ikinci sınıf varlık olarak görür. Bu tutum Hıristiyanlığın doğası gibi kabul edilerek soylu olmayan kadınlar için zorluklar meydana getirmiştir. Soylu olan kadınları diğerlerine nazaran bir takım dinî tutum ve davranışlardan muaf tutulduklarını her toplumda görmekteyiz. Onlar arkalarındaki gücün de yardımı ile böyle olumsuz tutum ve davranışlara maruz kalmamışlardır ya da daha az maruz kalmışlardır. Burada diğer dinlerle göre bakıldığında İslâm'ın kadına bakışını ve daha olumlu yaklaşımını daha net olarak görebiliriz.

Türklerde bu duruma bakacak olursak Batı Roma İmparatorluğunun yıkılışından (476) İstanbul'un Türkler tarafından fethine (1453) kadar olan zaman dilimine tekabül eden zaman dilimini incelemekte yarar var. Bu dönem batı dünyasında kadının en karanlık, en yazılmak istenmeyen, en kötü tarihi olarak karşımıza çıkar. Bu dönemde Batı toplumlarında kadın haklarından ya da onları siyasî, sosyal ve hukukî haklarından bahsetmek, kadına açılım yapmak şöyle dursun, kadının eşref-i mahlûk olup olmadığı bile tartışılmaktadır³⁵.

³⁴ İsmail Taşpınar, "Yahudilik ve Hıristiyanlık'ta Kadın", Köprü Dergisi, Kış 2011, s. 113.

³⁵ Huriye Tekin Önür, "Ortaçağda Türk Kadınının Sosyal Konumunu Etkileyen Bazı Faktörler", **Ortaçağda Kadın**, Altan Çetin (ed.) Lotus Yayınevi, Ankara 2011, s. 60.

İslam öncesi Türklere ait bilgiler ise M.Ö. 4000- 4500 yıl gerilere kadar ulaşmaktadır. Bu köklü bilgiler arasında kadının temel nitelikleri “annelik” ve “kahramanlık³⁶” olarak karşımıza çıkmaktadır.

Türk toplumunda kadın Ortaçağlar’da Batıdaki ile karşılaştırıldığında, aralarında Türk kadını lehine olmak üzere, aslında karşılaştırma yapılamayacak kadar büyük farklar olduğu görülmektedir. Örneğin Ortaçağ Batı dünyasında uzunca yıllar görülen Cadı Avı³⁷ Türk toplumlarının hiçbir döneminde görülmemiştir. Türklerde kadın erkek gibi ata biner, savaşlarda yer alır, ok kullanır ve erkeklerle birlikte mücadele eder. Yine kaynaklarda Türklerin kutsal ve önem verdikleri haklara “Ana Hakkı” dediği ve bunu da “Tanrı Hakkı” ile eş tuttukları belirtilmiştir³⁸. Türk kadını dönemi itibariyle Batı’daki kadın anlayışından daha ileri olsa da yine Ataerkil olan Türk toplumunda erkek egemen dünyanın boyunduruğu altındadır. O dönem Türk kadını, günümüzde en az gelişmiş bir Anadolu kentindeki kadından daha da az haklara ve statüye sahipti. Yusuf Has Hacib’in Kutadgu Bilig adlı eserindeki “Odalık” kavramı kadınları yatak hizmetinde kullanıldığını ve hiçbir iradeye sahip olmadıklarını net bir şekilde göstermektedir. Fakat dönemin şartları göz önüne alındığında bu durum her toplumda rahatça görülebileceği açıktır. Dediğimiz gibi kadınlar erkek egemen yapı içerisinde onların istek ve arzularına göre kullanılan varlıklar olmuşlardır. Zaman içerisinde güçlü ve nüfuzlu kadınlar da çıkmış söz söyleme ve yönetme haklarını icra etmişlerdir. Bu durumun siyasî evlilikler de pek görülmediği ve kadının görüşü dahi alınmadan bir araç olarak kullanıldığı açıktır.

---

³⁶ Meral Altındal, **Osmanlıda Kadın**, Altın Kitaplar Yayınevi, İnsan ve Toplum Dizisi, İstanbul, 1994, s.9.

³⁷Ortaçağ Hıristiyan dünyasında kadın ve evlilik öylesine kötülenmiştir ki Macôn Konsili’nde (585) kadının ruhunun olup olmadığı tartışılmıştır. Buna bağlı olarak o dönemde kadının sosyal hayattaki durumu daha da kötüleşmiş, XII. asırdan itibaren Batı’da büyücü ve cadı avı başlamış, pek çok kadın cinlerle ilişkisi olduğu iddiasıyla yakılmış veya suda boğulmuştur. Bkz: Ömer Faruk Harman, “Kadın”, İA, Cilt: 24, s. 82- 86.

³⁸ Ahmet Gündüz, “*Tarihî Süreç İçerisinde Türk Toplumunda ve Devletlerinde Kadının Yeri ve Önemi*”, The Journal of Academic Social Science Studies, Kırşehir 2012, s. 130.

1. BÖLÜM

İLK SELÇUKLU- ABBÂSÎ İLİŞKİLERİ

1.1. Nişabur'un Fethi

Esas itibariye Selçuklular ve Abbâsî Hilafet'i arasındaki ilk ilişkiler 1038 yılında Nişabur'un Selçukoğulları tarafından alınması ile gerçekleşmiştir. Bu zaferin ardından ilk münasebete geçme girişimi Halifeden gelmiştir³⁹. Selçuklular'a Ebi Bekri et- Tusi ile bir mektup göndermiş ve onlardan her türlü kötü davranışlardan yağma, katil ve tahripten ve düzensizlikten vazgeçerek imar ve hayır faaliyetlerine önem vermelerini ve adaletle yönetme yolunda bulunmalarını istemiştir⁴⁰. Bu durum karşısında Tuğrul Bey'in de bu hususta Halife'ye mealen şöyle bir mektup yazdığını biliyoruz.

“Biz Selçuk oğulları daima Abbâsî Devleti'ne itaatkâr ve taraftar, farzlara ve sünnetlere riayetkâr bir zümreyiz. Çok vakit gaza ve cihat yolunda çalıştık, bizim İsrail adlı önderimiz ve serverimiz olan amcamız vardı, Gazneli Mahmud onu bir cümrü ve cinayeti olmaksızın yakaladı, Hindistan'a Kalincar Kalesi'ne gönderdi ve orada ölünceye kadar yedi yıl zincire vurdu. Akrabalarımızdan birçoğunu da kalelerde hapsedti. Mahmud ölünce yerine oğlu Mesud tahta oturdu, saltanat işlerine bakmıyor, oyun ve eğlence ile meşgul oluyordu. Nihayet Horasan'ın ileri gelenleri kendilerine yardım ve himaye etmemiz için bizden yardım istediler. Mesud'un orduları ve kumandaları bize karşı birkaç defa yürüdüler. Onunla bizim aramızda pek çok savaş oldu, pek çok zaman biz muzaffer oluk. Son defa olarak Mesud bizzat büyük bir ordu ile üzerimize yürüdü. Allah'ın yardımı ve

³⁹ Ali Sevim ve Erdoğan Merçil, **Selçuklu Devletleri Tarihi Siyaset, Teşkilat ve Kültür**, TTK Yay., 2. Baskı, Ankara 2014, s. 31.

⁴⁰ Bundârî, Feth b. Ali b. Muhammed el- İsfahani, **Zübdetü'n- Nusra ve Nuhbetu'l- Usra**, (trc.) Kivameddin Burslan, Irak ve Horasan Selçukluları Tarihi, TTK Yay., İstanbul 1999, s. 4.

Hz.Peygamber' in teveccühü ile galip geldik. Yenilen, sancağı yeredüşen Mesud ikbal ve devleti bize terk ederek kaçtı. Bu ilahi lütfa şükür ve zafere hamd etmek üzere halk arasında adalet ve insaflı yaydık. Ve adaletsizlik yolundan çekildik. Bu işin İslâm Dini ve kanunu gereğince Halife'nin fermanıyla olmasını istiyoruz⁴¹.’’

Bu mektup ile birlikte gerçek anlamda Abbâsî, Selçuklu ilişkileri başlamış ve ayrıca Selçukluların nasıl bir siyasî politika izleyeceğinin esasları da aslında burada belirtilmiştir. Halife mektubu okuyunca gayet memnun olarak onlara elçisiyle hilat ve sancaklar gönderdi⁴². Selçukluların Sünni İslâm dünyasının dinî otoritesi olan Abbâsîlere bağlı ve itaatkâr oldukları da mektuptan anlaşılmaktadır. Selçukoğullarının buradaki asıl gayelerinin Sünni İslâm dünyasının otoritesi kabul edilen Halife'nin olurunu alarak meşru bir devlet olarak tanınma isteği olduğunu görmekteyiz. Halife Kâim Biemrillâh'ta Selçuklu ile ilişkilerin bir an evvel başlamasına çoktan razı ve istekli durumdadır. Bunun nedeni Halife'nin de Şîî Büveyhîler'den baskı görmesi ve eski gücünden uzak olmasıdır. Sığınacak bir limana ihtiyaçları vardı ki Selçukoğulları bu dönemde ortaya çıktıdır. Bu mektup için oldukça memnun olup derhal aynı şekilde cevabi bir mektup yazıp göndermesi, ona hil'at, menşur ve hediyeler göndermesi bu durumu açıklar. Böylece Selçuklu Devleti devrin hâkimiyet ve meşruiyet anlayışına göre dini otoriteyi temsil eden Abbâsî Hilafeti tarafından resmen kabul edilmiş, Abbâsîler de Şîî Fatımî ve Büveyhîlere karşı çok önemli bir müttefik kazanmıştır⁴³.

1.2. Büyük Selçuklular ile Halifelik Arasında Diplomatik Gelişmeler

Halife, 1041- 1042 yıllarında İslâm'ın büyük mezheplerinden biri olan Şafii mezhebinin ulularından olan Ebu'l- Hasan el- Maverdi'yi Selçuklu Sultan'ına elçi

⁴¹ Bundârî, S. 5; Mehmet Ali Köymen, **Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi I. Kuruluş Devri**, TTK Yay., Ankara 2011, ss. 359- 361.

⁴² Reşîdü'd- dîn Fazlullâh, **Câmi'ü't- Tevârih** (Zikr- i Târîh- i Âl- i Selçûk) (trc. ve notlar) Erkan Göksu ve H. Hüseyin Güneş, Bilge Kültür Sanat Yay., İstanbul 2014, s. 70.

⁴³ Süleyman Genç, *“Tuğrul Bey Zamanında Selçuklu- Abbâsî İlişkileri”*, Türkler, Cilt: 4, Ankara, Yeni Türkiye Yay., s. 644.

olarak göndermiştir. Maverdi, dönemin ünlü fakihlerindendir aynı zamanda Halife Kâim Biemrillâh zamanında baş kadılık da yapmıştır. Maverdi bölgeyi de çok iyi tanımaktadır. Halife'nin böyle bir kişiyi elçi olarak göndermesi, onun Selçukluların ne kadar ehemmiyet verdiği, değer atfettiğinin göstergesidir⁴⁴.

Yine Tuğrul Bey'in üvey kardeşi ve bu sıralarda Horasan Emiri olan İbrahim Yinal da 1042- 1043 yıllarında Halife ile diplomatik münasebette bulunmuştur. Halife'ye bir elçi göndererek Tuğrul Bey'in Hac yollarının güvenliğini sağlamak ve Bedevilerin yağmalarından korumak için Bağdat'a bir ordu göndermek istediğini bildirmiş, gönderilen bu orduyu da Halife'nin hürmet ve hediyelerle karşılaşmasını tavsiye edip, Selçukluların yeryüzünde adalet ve barışı egemen kılacaklarını söylemiştir⁴⁵. Yine 1043 yılında Tuğrul Bey'in Halife ile bir temas kurarak bir mektup yollamış olduğunu ve:

‘Ben hâkimiyetim altındaki bütün topraklarla Abbâsî Halifesi'nin adına hutbe okutarak ismini yücelttim, benden önceki Gazneli Mahmud ve Mesud'un zulmünden insanları kurtardım.’

diyerek⁴⁶ Abbâsîlere bağlı olan Gazneliler'den ise kendisine daha fazla kıymet/önem ve ehemmiyet verilmesini istemiş, bununla da yetinmeyerek Halife'nin düşmanlarına karşı onun koruyuculuğunu yapmak ve güvenliğini sağlamak konusunda kesin kararlı olduğunu da tekraren belirtmiştir. Tuğrul Bey her fırsatta Halife'nin yanında olduğunu göstermiş özellikle de Şîilere karşı onu müdafaa etmiştir. Tuğrul Bey'in ehl-i sünnet ve'l cemaat mezhebine tâbi olması zaten bu politikasını gerektirmişti⁴⁷.

Halife'nin de Tuğrul Bey ile diplomatik kanalları açık tutarak irtibatta olduğunu ve Tuğrul Bey üzerinden hem dinî hem de siyâsî bir baskı kurmak istediği 1044 yılında ona yazdığı mektuptan anlamaktayız. Halife mektubunda Tuğrul Bey'den:

⁴⁴ Mehmet Altay Köymen, **Tuğrul Bey ve Zamanı**, Kültür Bakanlığı Yay., İstanbul 1976, s. 36.

⁴⁵ Ebu'l Ferec, Gregory (Bar Habraeus), **Ebu'l Ferec Tarihi 1**, (çev.) Ömer Rıza Doğrul, TTK Yay., Ankara 1999, s. 298.

⁴⁶ Ebu'l Ferec, Cilt: 1, s. 299.

⁴⁷ Azîmî, **Azîmî Tarihi**, Selçuklular Tarihi ile İlgili Bölümler, (çev.) Ali Sevim, TTK Yay., Ankara 2006, s. 15.

* Fethettiği topraklar ile yetinip geri kalanını Halife'ye bağlı Arap emirlere bırakmasını,

* Halife'ye mutlak şekilde itaatkâr olup bağlı kalmasını,

* Fethettiği yerlerdeki halka adil ve hoşgörölü davranmasını,

* Ele geçirdiği bölgelerden de Halife'ye vergi göndermesini istemiştir.

Anlıyoruz ki Halife Tuğrul Bey üzerinden denge siyaseti gütmekte (hem rakiplerine karşı onun desteğini sağlamakta hem de onun kendisine karşı seviyeli bir siyasî tutum içerisinde kalmasını sağlama) ve Tuğrul Bey'in kontrolden çıkmasını istememektedir. Tuğrul Bey ise bu isteklerin bir kısmını kabul etmiş, kendisini kısıtlayabileceğini düşündüğü diğerlerini ise reddetmiştir⁴⁸. Tuğrul Bey'in Halife'nin bir kısım isteklerini reddetmesinden onun güçlü bir sultan olduğunu anlamaktayız. Ayrıca yukarıda zikrettiğimiz ehl- i sünnet ve'l cemaat mezhebinden olmasından dolayı da Halife'ye karşı saygılı olduğunu bir takım isteklerini bu yüzden kabul ettiğini görmekteyiz.

1.3. Tuğrul Bey'in Bağdat'a Girişi

Tuğrul Bey'in kudretinin yayıldığı ve Selçuk Devleti'nin genişlediği ölçüde Bağdat'a hâkim olan Şiî Büveyhîlerin faaliyetleri ve huzursuzlukları da artıyor ve Sünnî- Şiî mücadelesi gittikçe şiddetleniyordu⁴⁹. Bu arada Abbâsî Hilafeti'nde de “reissürrüesa” lakabıyla İbn Müslime 1045 yılında Abbâsî vezirliğine atanmıştı⁵⁰. İbn Müslime'nin vezir olması Selçukoğulları lehine bir gelişmeydi zira İbn Müslime ehl- i sünnet ve'l cemaat mezhebinin koyu savunucusu idi ve Abbâsîler karşısında giderek güçlenen Büveyhîler ile Fatimîlerin ancak ve ancak Selçuklular yardımıyla alt edilebileceğini düşünüyordu⁵¹. Selçuklu- Abbâsî ilişkileri İbn Müslim'e ile birlikte

---

⁴⁸ Bundârî, s. 4.

⁴⁹ Turan, s. 131.

⁵⁰ Bundârî, s. 6.

⁵¹ Ali Sevîm, “İbnü'l- Müslime”, İA, Cilt: 21, ss. 161- 162.

yeni ve sağlam bir döneme geçmiştir⁵². İbn Müslim'e Tuğrul Bey'i Bağdat'a davet etmek için elçi göndermiştir⁵³.

Tuğrul Bey bu zaman zarfında İbrahim Yinal'dan Büveyhîlerin elinde bulunan Cibal bölgesini ele geçirmesini istemiş, Yinal derhal yerine getirmiştir. Büveyhîler Selçuklular karşısında tutunamamışlardır. Selçukoğulları karşısında duramayacağını anlayan Büveyhî emiri Ebû Kalicar barış talebinde bulunmuş ve Tuğrul Bey'de kabul etmiştir. Barışın kalıcı olması için de Ebû Kalicar'ın kızıyla Tuğrul, Çağrı Bey'in kızıyla da Ebû Kalicar'ın oğlu evlenmiştir⁵⁴. Siyasî evliliklerin burada da devreye girdiğini ve devletlerin dış politikasına tesir ederek sulhun sağlanmasına katkı sağladığını görmekteyiz.

Aslına bakılırsa Sünnî İslâm'ın siyasî koruyuculuğunu üstlenmeye hazır Selçuklular için bu durum bir fırsata dönüşmüştür. İslâm dininin Selçuklular için adeta itici bir motor etkisi yapacağını Tuğrul Bey gayet iyi biliyordu. Dedesi Selçuk Bey'de Oğuz Yabgu'suna karşı İslâm dinine girerek siyasî bir hat oluşturmaya çalışmış Müslümanlar kâfirlere vergi vermez diyerek ırkdaşlarına karşı düşmanca bir tavır sergilemişti.

Abbâsî Halifesi Ka'im Bierrillâh gerginleşen siyasî ortamdan dolayı Şiîlere karşı Tuğrul Bey'den yardım istemiştir⁵⁵. Bu durum siyasî atmosferin daha da gerginleşmesine neden olmuştur. Sözü ettiğimiz üzere Bağdat'ta bulunan eski Türk askerli reislerinden Besâsiri Selçuklu taraftarı Halife'nin adamlarını takibe başlamıştır. Hatta Fatımilerle birlik olup Abbâsî Hilafetini yıkmaya bile çalışmıştır⁵⁶. Bu durumlar karşısında Reisürresâ dedikleri Halife'nin naibi- veziri, Halifeyi teşvik edip Tuğrul Bey'i Bağdat'a çağırması için girişimlerde bulunmuştur. Abbâsî Halifesi

---

⁵² Genç, s. 646.

⁵³ Bundârî, s. 7.

⁵⁴ Köymen, s. 33.

⁵⁵ Merçil, ss. 35- 36.

⁵⁶ Mirhând, s. 79.

Rey’de bulunan Tuğrul Bey’e bir mektup göndererek yardım istemiş ve bu durumlardan kurtarılmasını talep etmiştir⁵⁷.

Halife’nin niyeti kanaatimizce kendisine eski ihtişamlı günlerin sağlayacak Sünnî ehl-i sünnet ve’l cemaat mezhebinden olan Selçukluları siyasî bir sığınak olarak kullanmaktır. Tüm ısrarları bu yöndedir. Halife düşmanlarına karşı Selçuklulardan aldığı destekle rahat hareket etme imkânı bulmuş hatta Fatımîlerin Hz. Fatıma’nın soyundan gelmediğini bile iddia etmiştir⁵⁸. Abbâsîler Selçukoğullarından aldığı destekler politika üretmiş Tuğrul Bey bu politikadan memnun olmuştur. Hem Fatımî hem Bizans karşısında Abbâsî Halife’sini desteklemeyi sürdürmüştür. Halife’den unvanlar talep eden Tuğrul Bey bu isteğine ulaşmış ve Halife Kâim Biemrillâh 1051 yılında elçisini göndererek Tuğrul Bey’e:

“**Meşru Hükümdar, Müslümanların sığınağı, Rükneddin Sultan Tuğrul**” unvanlarını vermiştir⁵⁹. Tuğrul Bey’de Halife’ye 10. 000, vezir İbn Müslime’ye 2. 000 ve Halife’nin ailesine de 5. 000 dinar ile çeşitli hediyeler göndermiştir. Halife bu ittifaktan ekonomik kazanç sağlarken Tuğrul Bey’de siyasî kazanç elde etmiştir⁶⁰.

Git gide artan Selçuklu ve Abbâsî siyasî ilişkileri hem Büveyhîleri hem de Fatımîleri rahatsız etmiştir. Çünkü Selçuklular Fatımîler aleyhine genişliyor ve İslâm dünyasında itibar kazanıyordu. Fatımîler ister istemez bunun tedbirlerini almak ve Selçukluların önünü kesmek için birtakım tedbirler almaya çalışmıştır. En büyük kozu da Bağdat’da bulunan ve Halife’ye muhalif olan Türk kökenli komutan Besasirî idi. Besasirî, Abbâsî veziri İbn Müslime’ye de çok şiddetli bir şekilde muhalif idi. Fatımîlerin de kışkırtmasıyla Besasirî Halife’ye isyân etmiştir⁶¹.

Tuğrul Bey ise şimdi aradığı fırsatı bulmuştur. Giderek güçlenen ve büyük bir imparatorluk olabilmek için İslâm dininin sağlayabileceği katkıları öngörebilen bir

⁵⁷ Mirhând, s. 80.

⁵⁸ İbnü’l- Esîr, **El Kamil Fi’t- Tarih**, (nşr.) J. Tornberg, Leiden 1851- 1876, (trc.) Ahmet Ağırakça ve diğerleri, İslam Tarihi El Kamil Fi’t- Tarih, Cilt: 8, Hikmet Neşriyat, İstanbul 2008, s. 162.

⁵⁹ Ebu’l Ferec, Cilt: 1, s. 305.

⁶⁰ İbnü’l- Esîr, s. 155.

⁶¹ Faruk Sümer, “*Arslan Besasirî*”, Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi 1986, s. 106.

sultan olan Tuğrul Bey Halife'den Bağdat'a girmesi için teklif almıştır. Tuğrul Bey Halife'nin bu isteğini kabul ederek 1055 yazında sekiz filin de bulunduğu ordusu ile birlikte Bağdat'a hareket etmiştir. Halife'ye karşı olan Melik Rahîm adamları ile Tuğrul Bey askerleri arasındaki çatışmalarda, Melik Rahîm yenilerek bütün mallarına el konulmuş ve Basra ve Ahvâz'da hutbe Tuğrul Bey adına okutulmuştur.⁶² Bu sırada ise Selçuklu asilzadesi İbrahim Yinal isyan etmiş, Tuğrul Bey derhal Halifeyi bırakıp isyanı bastırmak için Hemedân'a doğru yola çıkmıştır. Bu zaman zarfında Tuğrul Bey'in kardeşi Çağrı Bey vefat etmiş yerine de oğlu Alp Arslan geçmişti. Alp Arslan derhal amcası Tuğrul Bey ile birleşmiş ve İbrahim Yinal takip edilip yakalanmıştır. Töre gereği yay kirişi ile boğdurulmuştur⁶³. Dış politikada Abbâsîler ile yakınlaşma politikası takip edilirken, iç politikada da olası taht kavgalarının önlemleri alınmaya çalışılmış ve merkezi bir hükümet kurmak için Tuğrul Bey otoritesini sağlamlaştırmaya gitmiştir. Hanedandan isyan edenler cezalandırılmıştır.

Halife ise bu sırada baskılardan kurtulmuş değildi. Besâsîrî, Tuğrul Bey'in Bağdat'tan ayrılışını fırsat bilerek etrafındaki kuvvetlerle Bağdat'a yürümüş hutbeyi el- Muntansır Billâh- i Alevî adına okutmuş ve Halife el- Kâ'im Billâh- i Abbâsî'yi hapsedmiştir⁶⁴.

Tuğrul Bey İbrahim Yinal isyanını bastırdıktan sonra derhal Halifeyi kurtarmak için harekete geçti. Herkes Halife el- Kâim Biemrillâh'ın tekrar Hilafet tahtına oturtulması için çalışıyordu⁶⁵. Tuğrul Bey Besâsîrî'ye bir mektup göndererek Halifeyi serbest bırakmasını ve hutbede Halife'nin yanında kendi adının da okunması için talepte bulunmuştu. Besâsîrî bunu reddedince Tuğrul Bey tekrar Dârü's- selâm Bağdat'a doğru yola çıktı.⁶⁶ Besâsîrî, haremi ve kendisine bağlı olan kuvvetlerle derhal Bağdat'tan çıktı ve Halifeyi de Beriyye taraflarına gönderip muhafızlar görevlendirdi. Tuğrul Bey de bunun üzerine veziri Kündürî'yi görevlendirerek

---

⁶² Mirhând, s. 80.

⁶³ Mirhând, s. 81.

⁶⁴ Mirhând, s. 82.

⁶⁵ Mirhând, s. 84.

⁶⁶ Mirhând, s. 85.

Halifeyi kurtarmasını istedi. Kündürî Halife'ye ulaşp onu kurtarınca Bağdat'a doğru yola çıktılar, Tuğrul Bey ile Nerevân'da buluştular. Bağdat'a vardıklarında Halife Tuğrul Bey'in Bey'in yardımıyla tekrar tahtına oturdu⁶⁷.

Açıkça görölmektedir ki Selçuklu- Abbâsî ilişkileri gittikçe Selçukoğulları lehine gelişmekte ve Tuğrul Bey İslâm dünyasında etkisini gittikçe arttırmaktadır. Hem Besâsîrî'ye hem de Şîî Büveyhîler'e darbe vurulmasıyla artık Tuğrul Bey siyasî liderlik için rakipsiz kalmıştır.

---

⁶⁷ Mirhând, s. 86.

2. BÖLÜM

SELÇUKLULAR'DA EVLİLİK TÖRENLERİ

2.1. Eş Seçimi

Selçuklu Devleti de tıpkı kendisinden önceki Türk hanedanları gibi devletin bekası ve çıkarları doğrultusunda evlilikler yapmışlar ve evlenilecek kişiyi de böyle seçmişlerdir. Selçuklular eş seçerken ya da kız verirken:

- 1) Hanedan üyeleri arasından;
  - Hanedan üyeleri,
  - Dul Hatunlar,
  - Câriyeler
- 2) Abbâsi Hilafeti, Türk Hanedanlar (Karahanlılar, Hârizmşahlar, Gazneliler) ve Müslüman devletler veya emirlikler, Hıristiyan Gürcüler ile münasebetlerde bulunmuşlardır⁶⁸.

Selçukluların gerçekleştirmiş oldukları evlilikler arasında oransal olarak en büyük pay Karahanlılar ve Abbâsîlere aittir. Selçuklular, Karahanlılar ile 9, Abbâsîlerle de 8 evlilik gerçekleştirmiştir. Fakat bu evlilik hadiselerinde Abbâsîler çok ayrı bir yer tutar. Hem dinî bir otorite olmaları hem peygamber soyundan gelmeleri onları farklı ve ayrıcalıklı kılmıştır. Selçuklu yöneticilerinden hemen hepsi bu nedenlerden dolayı onlarla akrabalık bağları kurmaya çaba sarf etmişlerdir. Gerektiği zaman Tuğrul ve Seyyide Hatun evliliğinde olduğu gibi güç ve baskı unsurunu da devreye sokmuşlardır⁶⁹. Eş seçiminde de Mâh- Melek Hatun evliliğinde olduğu gibi, Abbâsîler tercih edilen hanedan olmuştur⁷⁰. Tuğrul Bey döneminde Arslan Hatun ile Kâim- Biemrillâh ve Tuğrul Bey ile Seyyide Hatun evlenmişlerdir. Alparslan döneminde Seferiye Hatun'un kızı ile Uddetüddin evlenmişlerdir. Melikşah döneminde Mâh- Melek Hatun ile Muktedî- Biemrillâh,

⁶⁸ Kaçın, s. 194.

⁶⁹ İbnü'l- Esir, Cilt: 10, s. 36.

⁷⁰ İbnü'l- Esir, Cilt: 10, s. 138.

Muhammed Tapar devrinde Seyyide Hatun ile Müstazhir Billâh, Sencer döneminde Sencer'in kızıyla Müsterşid- Billâh, Mesud döneminde ise Fatîma Hatun ile Muktefi- Liemrillâh'ın kızı ve Mesud ile Muktefi- Liemrillâh'ın kızı evlenmişlerdir.

2.2. Eş Seçimi

Türk töresinde olduğu gibi İslamiyet'te de evlilik öncesinde tarafların birbirini tanımaları ve evlilik sırasında çıkması muhtemel problemlerin sebeplerini ortadan kaldırmak için görüşmeleri istenir⁷¹.

Selçuklu hanedan üyelerinin yaptıkları evliliklerde genel olarak evlenilecek kişi hakkındaki bilgiyi kendi tarafının ya da karşı tarafın devlet adamlarından ya da ileri gelenlerinden edinmekteydiler. Arslan Hatun, Halife Kâim- Biemrillâh ile evlendiğinde onu ancak düğünde görmüştür⁷². Tuğrul Bey Halife'nin kızı Seyyide'yi istemeye Rey kadısı Ebû Sa'd'ı, evlilik görüşmeleri yapması için de veziri Amîdülmülk'ü gönderdi⁷³. Mâh- Melek Hatun ile Halife Muktedî- Biemrillâh'ın evliliği öncesinde taraflar arasında yapılan görüşmeler Halife'nin veziri Fahrüdevle ve gelinin annesi Terken Hatun arasında yapılmıştır⁷⁴. Evlilik öncesi görüşmelerin daha net olmamasının sebebi bu evliliklerin gönül bağından ziyade siyâsî birer evlilik olmasından ibarettir.

---

⁷¹ Mehmet Akbaş, **Ashâb Döneminde Evlilikler**, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi) Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1998, s. 28.

⁷² Kaçın, s. 95.

⁷³ İbnü'l- Esir, Cilt: 10, s. 113.

⁷⁴ İbnü'l- Esir, Cilt: 10, s. 115.

2.3. Nişan

Nişan, tarafların birbirlerine verdikleri evlenme vaadidir. Ancak nişan, nikâh gibi hukukî ve kesin bir yaptırım getirmemekte, tarafların gerekli gördükleri takdirde evlilikle ilgili verdikleri sözden dönebilme hakkını saklı tutmaktadır.

Selçukluların yapmış oldukları evliliklerde onların nişanla belirttikleri evlenme vaadini genellikle gerçekleştirdiklerini görüyoruz. Ancak Hatice Arslan Hatun ile Halifenin oğlu Zahîretüddin ve Terken Hatun ile İsmâil arasında yapılan nişanlanma⁷⁵ damat adaylarının ölmeleri, Bizans İmparatoru Romen Diogenes'in kızıyla Alparslan'ın oğlu Melikşâh ve Mekke Emîri Ebû Hâşim ile Melikşâh'ın kız kardeşinin evlenmesi kararlaştırılmasına rağmen, bozulan evliliklerdendir⁷⁶.

2.4. Mehir

İslâm hukukunda mehir, nikâh kıyılırken erkek tarafının evlenilecek kadın tarafına vermesi gereken nikâh bedelidir. Bu bedeli para, kıymetli eşya ve mal olabilmektedir. Mehir kadına verilir, onun tasarrufuna aittir. Mehir iki kısımda verilir. Peşin olarak verilen muaccel mehir, vadeli olarak verilen de müeccel mehirdir. Mehrin miktarı kişinin ekonomik gücüne, evlenilecek kişiye göre de değişmektedir⁷⁷.

Sultan Tuğrul Bey, Seyyide Hatun ile evlenirken Halife, 400 dirhem ve 1 dinar mehir istemişti. Bu tutar semboliktir ve Peygamber sünnetine uygundur. Çünkü Tuğrul Bey evlilik öncesinde Hatun'a 100. 000 altın, 250 parça mücevher, 100 giysi, 2250 parça firûze 640 parça kırmızı yakut, 12 parça saf cam, 14 parça ziynet eşyası, 35 câriye, 20 hizmetçi, 80 at ve katır, 100 kişilik askerî birlik ve pek çok çadır gönderdi. Ayrıca ölen eşi Altuncan Hatun'a ait iktâları da verdi⁷⁸.

---

⁷⁵ İbnü'l- Esir, Cilt: 10, s. 191.

⁷⁶ Kaçın, s. 198.

⁷⁷ Kaçın, s. 198.

⁷⁸ Sıbt İbnü'l- Cezvî, "Sıbt İbnü'l- Cezvî'nin Mir'âtü'z- Zaman Fî Tarihi'l- Âyan Adlı Eserindeki Selçuklularla İlgili Bilgiler I. Sultan Tuğrul Bey Dönemi", Belgeler, (çev) Ali Sevim, 17/22, Ankara 1998, s. 69.

Arslan Hatun'a Kâim- Biemrillâh, Seyyide Hatun'a Halife Müstazhir Billâh ve Fâtıma Hatun'a ise Halife Muktefî-Liemrillâh mehir bedeli olarak 100. 000 dinar vermiştir⁷⁹. Mâh- Melek Hatun ile evlenmek isteyen Karahanlı ve Gazneli hanedan üyeleri ona mehir karşılığı olarak 400. 000 dinar vermeyi teklif etmişlerdir. Anca o, 100. 000 dinar karşılığında Halife Muktedî- Biemrillâh ile evlenmiştir⁸⁰. Arslan Hatun da 100. 000 dinar karşılığında Ali B. Ferâmurz ile evlenmiştir.

2.5. Çeyiz

Çeyiz, baba evinden kızların evlenirken getirdiği eşyaların tamamıdır. Çeyiz kadının sorumluluğundadır. Kadının izni olmadan da kocası çeyizden faydalanamaz.

Selçuklu Hatunları da çeyizlerine önem vermişlerdir. Arslan Hatun Bağdat'a giderken üzerinde genç kızların olduğu develer, katırlar, mallar, mücevherler, altın ve gümüş eşyalar, tokalar, Rum katırları gibi çeyizleri ile gitmiştir⁸¹.

Mâh- Melek Hatun'un çeyizi hilâfet sarayına giderken 74 katır ve 130 deveden oluşan çeyizi de önemlidir. Develer Rum ipeği ile kaplandı katırlar ise mülkî ipeklerle örtüldü. Boyunlarına altın ve gümüş ziynet eşyası takmışlardı. Devletin ekonomik gücünü göstermesi açısından önemlidir. Altın eğerli cins atların da çeyizde olduğu belirtilmektedir. Ayrıca altın bir beşik de çeyizde yer almaktadır⁸².

Selçuklular'da çeyiz olarak eşyalar, elbiseler, çeşitli kumaşlar, câriyeler, hayvanlar ve kıymetli madenlerin yanı sıra toprak iktâ edildiği de bilinmektedir. Sultan Alparslan kardeşinin kızlarının çeyizini hazırlaması isteğini kabul ederek onlara 100.000 dinar, çeşitli elbiseler ve topraklar iktâ etti. Ayrıca Alparslan'ın, Safiye Hatun'la evlenmesinden sonra Müslim b. Kureyş'e Irak'ta Medâyin'in de dâhil olduğu bazı yerleri ve Melikşah'ın, Züleyha Hatun ile evlenen Muhammed b.

---

⁷⁹ İbnü'l- Esir, Cilt: 11, s. 51.

⁸⁰ İbnü'l- Esir, Cilt: 10, s. 115.

⁸¹ Ebu'l Ferec, s. 308.

⁸² İbnü'l- Esir, s. 145.

Müslim'e Rahbe, Rakka, Harran ve Nümeyroğulları kabilesinin topraklarını iktâ etmesini de çeyiz olarak söyleyebiliriz⁸³.

2.6. Süt Hakkı

Selçuklu öncesi Türkler'de evlilik sırasında annenin damattan “**süt hakkı**” adı altında belli bir tutar alması geleneği var idi. Selçuklu hanedan üyelerinin evliliklerinde süt hakkı alma uygulamasının bulunmadığı ya da bunun kaynaklara yansımadağı görülmektedir⁸⁴. Çünkü Selçuklu hanedan üyelerinin evliliklerinde sadece Karahanlı hanedanına mensup Terken Hatun'un kızı Mâh- Melek'i evlendirirken halifeden süt hakkı olarak 50.000 dinar istediğini bilmekteyiz⁸⁵.

2.7. Nikâh

Nikâh, evlenecek insanların bir araya gelerek irade beyan etmeleriyle evliliğin ilân edilmesi ve resmîleştirilmesi/hukukileştirilmesidir. Bu beyan, evlenecek kız ve erkek tarafından kendilerine vekâlet verilen kimselerce de yapılabilmektedir. İslâm hukukuna göre nikâhın sahih olması için şahitler huzurunda yapılması ve tarafların evlenmeyi kabul ettiklerini bildirmeleri gerekmektedir⁸⁶. Selçuklu hanedan üyelerinin nikâhları genellikle kendilerine vekâlet verilen devlet adamları vasıtasıyla gerçekleşmekteydi. Halife Kâim- Biemrillâh kızının Tuğrul Bey'le yapılacak nikâhı için Ebü'l- Ganâim'i vekâletnameyle birlikte sultanın yanına gönderdi⁸⁷. Alparslan'ın kızıyla halifenin veliahdının nikâhında, sultanın orada bulunmasına rağmen Nizâmülmülk kız tarafını, Amîdüddeve ise erkek tarafını temsil etmişlerdir⁸⁸. Seyyide Hatun'la Müstazhir- Billâh'ın nikâhında halifenin vekilliğini Sultan Muhammed Tapar'ın veziri Ahmed b. Nizâmülmülk yaptı. Fâtıma Hatun'la Muktefi-

---

⁸³ Kaçın, s. 201.

⁸⁴ Kaçın, s. 201.

⁸⁵ Kaçın, s. 201.

⁸⁶ Fahrettin Atar, “Nikah”, İA, Cilt: 33, s. 112.

⁸⁷ İbnü'l- Esir, Cilt: 10, s. 38.

⁸⁸ İbnü'l- Esir, Cilt: 10, s. 76.

Liemrillâh'nın nikâhında halifenin vekili veziri Ali b. Tarrâd ez- Zeynebî, sultanın bizzat nikâhta bulunmasına rağmen onun vekili ise veziri Kemâl ed- Dergezîni oldu⁸⁹. Arslan Hatun ile Halife Kaim- Biemrillâh'ın nikâhında ise erkek tarafını bizzat halife, kız tarafını ise sultan temsil etmiştir⁹⁰. Nikâh sırasında tarafların karşılıklı olarak birbirlerinden birtakım isteklerde bulunma hakları vardı. Bunlar genellikle evlilik hayatı ve kadının boşanma hakkına sahip olması gibi konularda olabilmekteydi⁹¹. Terken Hatun, Halifenin Mâh- Melek Hatun'u istemek için veziri Fahrüddeve'yi İsfahan'a göndermesi üzerine, ondan birtakım güvenceler almak istemiştir. Hatun ona:

“Gazne ve Karahanlı hükümdarları kızımı oğullarına almak istiyorlar, buna karşılık da onların her biri, 400.000 altın verecekler. Eğer halife, bu miktarı bana verirse, ben onu diğerlerine yeğlerim.”

diyerek kızı için yüksek miktarda mehir talep etmiştir⁹². Ancak Nizâmülmülk ve Arslan Hatun araya girerek evliliğin devlet için yararlı olduğu konusunda Terken Hatun'u ikna etmeyi başarmışlardır. Böylece hatun 50.000 dinar süt hakkı, 100.000 dinar mehir verilmesini, halifenin kendi kızından başka bir karısı ve cariyesinin olmamasını, her geceyi kızının yanında geçirmesini ve iştret- eğlence meclislerine son vermesini şart koştu⁹³. Bunların halife tarafından kabul edilmesiyle taraflar arasındaki evlilik gerçekleşti. Selçuklular'da nikâhın kıyılmasından sonra Türk geleneklerine uygun olarak davetlilerin üzerine altın ve mücevher saçma âdetinin var olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim Tuğrul Bey ile Seyyide Hatun'un, Seyyide Hatun ile Halife Müstazhir- Billâh'ın ve Fâtıma Hatun ile Halife Muktefi- Liemrillâh'ın nikâhında davetlilerin üzerine para, mücevher ve altınlar saçıldı⁹⁴. Ayrıca nikâhın gerçekleşmesinde emeği geçenlere de hediyeler verildi. Tuğrul Bey ile Seyyide

---

⁸⁹ Kaçın, s. 201.

⁹⁰ Kaçın, s. 201.

⁹¹ Kaçın, s. 201.

⁹² Kaçın, s. 202.

⁹³ Kaçın, s. 202.

⁹⁴ Kaçın, s. 202.

Hatun'un nikâhında halifenin vekilliğini yapan İbnü'l- Mahleban'a sultan tarafından 1000 altın, bir o kadar da gümüş para ve her yıl masraflarını karşılaması için 10.000 altınlık bir tevki verilmiştir⁹⁵. Sultan Melikşah ise halifenin Mâh- Melek'i istemek için İsfahan'a gönderdiği Fahrüddeve'ye 2000 altın, hil'at, bayrak, davul, altın işlemeli atlar ve ipekli giysiler hediye etmiştir⁹⁶. Selçuklular'ın nikâh törenlerine bölge emirleri, diğer devlet temsilcileri ve devlet adamlarının iştirak ettiklerini görmekteyiz. Arslan Hatun ile Kaim-Biemrillâh'ın nikâhında Sultan Tuğrul Bey, halife, Ebû Ali b. Ebû Kalicâr, Hezâresb b. Bengîr ve İbn Şevk gibi bölgenin önemli emîrleri, Vezir Amîdülmülk'le diğer devlet adamları hazır bulunmuşlardır⁹⁷. Terken Hatun ise, kızı Mâh- Melek'in nikâhının Gazne, Semerkant ve Horasan hatunlarıyla Selçuklu devlet adamlarının huzurunda kıyılmasını istemiştir⁹⁸.

2.8. Düğün

Düğün, tarafların nikâhtaki irade beyanlarının umuma duyurulması, katılanların ağırlanması ve eğlencelerle kutlanması için yapılan merasimdir. Düğün Türk ve İslâm hukukunda evliliğin bir rüknü olarak kabul edilmiş ve akrabalık bağı kuran taraflar için sevinç ve mutluluk vesilesi olmuştur. Selçuklular'da da bu merasim genelde her toplumda olduğu gibi tarafların nikâhtan sonra bir araya gelmesiyle başlayıp, yapılan eğlence ve verilen ziyafetlerle sürmekteydi⁹⁹. Selçuklular'ın düğünleri hakkındaki bilgileri daha çok onların Abbasî hanedan üyeleriyle yaptıkları evliliklerden edinmekteyiz. Arslan Hatun halife ile nikâhının kıyılmasından sonra Bağdat'a götürülerek önce sultan sarayına indirildi¹⁰⁰. Halifenin annesinin, gelini istemesi üzerine, Altuncan Hatun onu adamlarından biriyle hilâfet sarayına gönderdi. Arslan Hatun halifenin yanına geldiğinde birkaç defa yeri öptü, halife ise eşini yanına

---

⁹⁵ Kaçın, s. 203.

⁹⁶ Kaçın, s. 203.

⁹⁷ Kaçın, s. 203.

⁹⁸ Kaçın, s. 203.

⁹⁹ Kaçın, s. 203.

¹⁰⁰ Kaçın, s. 204.

oturtup başına mücevherlerle süslenmiş bir taç giydirdi. Halife ertesi gün hatuna altın işlemeli 100 ipek elbise, yakut ve firuzelerle süslenmiş bir altın tas ve değerli taşlardan yapılmış bir gerdanlık, Tuğrul Bey'in Büveyhî hanedanına mensup eşine ise 10 yük elbise ve çeşitli eşyalar hediye etti¹⁰¹. Selçuklular'ın gerçekleşmesi için büyük çaba harcadıkları Tuğrul Bey ile Seyyide Hatun'un düğününe katılmak için Selçuklu Devleti'nin vasalları olan Ebû Ali b. Ebû Kâlicâr, Sürhâb b. Bedr, Hezâresb, Ebû Mansûr Ferâmurz gibi emîrler de sultanla birlikte Bağdat'a gittiler. Bunun üzerine Amîdülmülk, hilâfet sarayına giderek Seyyide Hatun'u sultanın sarayına götürmek üzere yola çıktı. Hatunun götürülüşü sırasında Tuğrul Bey onu karşıladı, Selçuklu devlet adamları ve sultanın yakınları ise ayağa kalkıp oyun oynadılar, diz üstü oturup kalktılar ve Türkçe şarkılar söylediler¹⁰². Seyyide Hatun sultan sarayına gittiğinde altınla kaplanmış bir tahta oturtuldu. Sultan gelin odasına varıp yeri öptü ve ona hizmet etti. Hatun ise yüzündeki duvağı açmadığı gibi sultan için ayağa bile kalkmadı. Tuğrul Bey eşinin yanından ayrıldıktan sonra ona değerli mücevher ve boncuklarla süslenmiş ferace; Arslan Hatun ise iki gerdanlık, altından yapılmış hüsrevanî bir kâse ve büyük bir parça kırmızı yakut gönderdi. Sultan her gün eşinin yanına gidip ona hürmette bulunup hediyeler vermekteydi¹⁰³. Tuğrul Bey uzun uğraşlardan sonra halifenin kızıyla evliliğinin gerçekleşmesi dolayısıyla çok mutlu oldu ve bunda emeği geçen veziri Amîdülmülk'ü hil'atleyip ona yeni lakaplar verdi, altınla süslenmiş bir at ve süslü bir kılıç hediye etti¹⁰⁴. Düğününe katılan Ebû Ali b. Ebû Kâlicâr, Hezâresb, Ebû Mansûr Ferâmurz b. Kâkeveyh gibi bölge emîrlere de hil'atler verdi ve günlerce süren ziyafet sofraları kurdurdu. Ayrıca Tuğrul Bey'e ait 455 (1063) tarihli, Medînetüsselâm'da (Bağdat) basılan bir altın madalyonun bu mutlu günün hatırası olarak darbedildiği de rivayet edilmektedir¹⁰⁵. Selçuklu ile Abbasî hanedan üyeleri arasında kurulan bir diğer akrabalık bağı Mâh- Melek Hatun

---

¹⁰¹ Kaçın, s. 204.

¹⁰² Kaçın, s. 204.

¹⁰³ İbnü'l- Esir, Cilt: 10, s. 40.

¹⁰⁴ İbnü'l- Esir, Cilt: 10, s. 41.

¹⁰⁵ Kaçın, s. 204.

ve Muktedî- Biemrillâh'ın evlenmesiyle oldu. Sultan Melihşah ve Terken Hatun taraflar arasında nikâhın kıyılmasından sonra, düğünün yapılması için Musul'dan Bağdat'a gittiler ve Mah- Melek Hatun'un da İsfahan'dan Götürülmesi için bir adam görevlendirdiler. Halifenin annesi ve halası sultan sarayına giderek Terken Hatun'u ziyafet ettiler, daha sonra Terken Hatun da hilâfet sarayına gitti, onlara iâde-i ziyarette bulundu¹⁰⁶. Mâh- Melek Hatun Bağdat'a gelince bir süre sultan sarayına kaldıktan sonra, halifenin annesi ve halası, Nizâmülmülk ve devlet adamları tarafından mücevherlerle süslenmiş bir tahtirevanla üzerine saçılar saçılarak hilâfet sarayına götürüldü ve burada halife ile gerdeğe girdi. Halife ertesi gün sultanın adamları için büyük bir şölen düzenledi ve bu işte emeği geçen devlet adamlarına hil'atler verip hediyeler dağıttı. Sultan Melihşah kızını hilâfet sarayına gönderdikten sonra ava çıkıp üç gününü avda geçirdi¹⁰⁷. Seyyide Hatun Halife Müstazhir-Billâh ile nikâhı kıyıldıktan iki yıl sonra, Ramazan 504 (Mart- Nisan 1111) tarihinde düğün için Bağdat'a gitti¹⁰⁸. O, ilk önce kardeşi Muhammed Tapar'ın sarayında kaldı ve Ramazan ayının 10. Gecesinde, beraberinde 162 deve ve 27 katıra yüklü çeyizle birlikte halifenin yanına götürüldü. Seyyide Hatun'un Bağdat'a gelişi sebebiyle şehir süslendi ve büyük eğlenceler tertip edildi. Fâtıma Hatun da Muktefi ile nikâhın kıyılmasından üç yıl sonra Cemâziyelâhir 534 (Ocak- Şubat 1140) tarihinde Bağdat'a giderek halife ile gerdeğe girdi¹⁰⁹. Hatun saraya muhteşem bir törenle götürüldü, onun gelişi sebebiyle günlerce süren kutlamalar yapıldı ve şehrin kapıları birkaç gün kapatıldı. Selçuklular'ın erkek hanedan üyelerininkinde olduğu gibi, kız hanedan üyelerinin düğünlerinde de konumlarına uygun olarak büyük harcamalar yaptıkları anlaşılmaktadır. Melihşah'ın kızı Gevher Hatun ile Gazne Sultanı İbrâhim'in oğlu Mesud'un evliliklerinde Nizâmülmülk, düğün masrafları ve gelini damadın ülkesine göndermek için hazineden 100.000 dinar tahsisat ayırdı. Düğünde erkek tarafından

---

¹⁰⁶ Kaçın, s. 204.

¹⁰⁷ Kaçın, s. 204.

¹⁰⁸ Kaçın, s. 204.

¹⁰⁹ Kaçın, s. 204.

kadınlara hediye verildiği gibi kadınlar tarafından da erkeklere hediye götürüldüğü anlaşılmaktadır¹¹⁰.

2.9. Boşanma

Nikâh ile resmi olarak birleşen çiftlerin evliliklerinin kötü durumlar sebebiyle son bulmasına boşanma (talâk) denilmektedir¹¹¹. Eski Türk hukukunda kadın ve erkeğe boşanma hakkı eşit olarak verilmişken, İslâm hukukunda da kadın bu haktan ancak nikâhta şart koşması halinde yararlanabilmekteydi¹¹².

Selçuklu hanedan üyelerinin evliliklerinde ilk boşanma olayı Sultan Alparslan ile Abhaz Kralı Bagrat'ın yeğeninin evliliğinde olmuştur¹¹³. Selçuklu Sultan'ı evliliğinden kısa bir süre sonra karısı boşayarak onu veziri Nizâmülmülk'le evlendirdi¹¹⁴. Neden boşandığını bilmiyoruz fakat veziri ile evlendirmesinden anladığımız kadarıyla devletlerarası ilişki etkili olmuştur¹¹⁵.

Selçukluların kadın hanedan üyelerinin evliliklerinin erkek hanedan üyelerinin evliliklerine göre daha huzursuz olduğunu görmekteyiz. Bu genellikle Selçuklularla akrabalık kurdukları diğer devletin çıkarlarının çatışmasından kaynaklanmaktaydı. Tuğrul Bey ile Seyyide'nin evlilik sürecinde etkin rol oynaması ve Selçuklu politikaları doğrultusunda sık sık kullanılması sebebiyle Arslan Hatun ile halifenin arası açılmıştı ve evlilikleri olumsuz yönde etkilemişti. Bu yüzden Seyyide Hatun, halifenin karşı çıkmasına rağmen Tuğrul Bey'in düğününden sonra sultanla birlikte Bağdat'tan ayrıldı¹¹⁶. O, Tuğrul Bey'in ölümünden sonra (1066- 1067) yılına kadar kardeşi Alparslan'ın yanında kaldı. Haife bu yıl, yönetimi altındaki yerlerle ilgili karşılaştığı zorlukları sultana ilettiler ve ayrıca ondan Arslan Hatun'un Bağdat'a gönderilmesini istedi. Bunun üzerine Sultan da halifenin isteklerini kabul ederek

¹¹⁰ Kaçın, s. 205.

¹¹¹ Kaçın, s. 205.

¹¹² H. İbrahim Nacar, "Talâk", İA, Cilt: 39, s. 496.

¹¹³ Kaçın, s. 206.

¹¹⁴ Bundârî, s. 31.

¹¹⁵ Kaçın, s. 206.

¹¹⁶ İbnü'l- Esir, Cilt: 10, s. 41.

hatunu Bağdat'a gönderdi¹¹⁷. Arslan Hatun'un Bağdat'a geri döndükten sonra halife ile ilişkilerinde iyileşme olmadı. Bu sebeple hatun Sultan Alparslan'ın ölümünden sonra Bağdat'tan ayrılıp, Rey'e gitti. Arslan Hatun halifeden boşanmayıp onun ölümüne kadar burada kaldı. O kocasının ölümünden iki yıl sonra ise Ali b. Ferâmurz ile evlendi¹¹⁸.

Mâh- Melek ile Muktedî- Biemrillâh'ın evliliğinde de çeşitli sorunlar yaşadı ve bunun sonucunda halife hatundan yüz çevirdi¹¹⁹. Mâh- Melek olanları babasına anlatarak kocasından şikâyetçi oldu. Sultan bunun üzerine halifeye haber göndererek kızının yanına gönderilmesini istedi ve hatun 1089 yılında oğlu Câfer'le birlikte Bağdat'tan ayrıldı. Onlar halifeliğin adamları tarafından Nehrevan'a kadar uğurlandılar. Mâh- Melek Hatun, İsfahan'a gittikten kısa bir süre sonra öldü¹²⁰.

Sultan Alparslan Abhaz Kralı Bargat'ın yeğeni olan eşini boşayıp onu Nizâmülmülk'le evlendirirken devletinin çıkarları düşünmüştür denilebilir¹²¹. Selçuklu hanedan üyeleri kadınlar da evliliklerinde yaşadıkları birçok olumsuzluğa rağmen devletlerinin çıkarlarına uygun olarak –istisnalar dışında- boşanmamışlardır.

---

¹¹⁷ İbnü'l- Esir, Cilt: 10, s. 63.

¹¹⁸ Kaçın, s. 206.

¹¹⁹ Kaçın, s. 206.

¹²⁰ İbnü'l- Esir, Cilt: 10, s. 157.

¹²¹ Kaçın, s. 207.

3. BÖLÜM

SELÇUKLULAR ve ABBÂSÎLER ARASINDAKİ

SİYASÎ EVLİLİKLER ve DEVLETLERİN POLİTİKALARINA ETKİSİ

2.1. Hatice Arslan Hatun ile Kâim Biemrillâh'ın Evliliği

Tuğrul Bey Bağdat'a gelmiş, Halifeyi Şî baskısından ve Besasirî tehlikesinden kurtarmıştı, fakat Tuğrul Bey'in askerlerinin Bağdat'ta çarşıya çıkıp halka rahatsızlık vermesinin ardından Halife ve Sultan arasındaki ilişkiler gerginleşti. Gerginleşen Tuğrul Bey- Halife Kâim Biemrillâh ilişkileri, Tuğrul Bey'in Halife'nin tahsisatını artırması ile düzelmişti. Bağdat'taki Şia eğilimli halk ile Ehl- i Sünnet ve'l cemaat Selçuklu Türkmenleri arasında bir gerginlik vardı. Düzeltelen Sultan- Halife ilişkilerini Tuğrul Bey daha da ileri götürmek istemiştir. Çünkü hem çevre beyler hem de Tuğrul Bey akrabalıklar kurarak aradaki dostluk ve işbirliğini geliştirmenin önemli olacağını düşünmektedir¹²². Daha önceki icraatlarında da Tuğrul Bey'in yakınlaşmak için çareler aradığını rahatlıkla anlayabiliyoruz. Çünkü Selçuklu lideri Halife'nin desteğini alarak siyasî gücüne daha da güç katacağını ve İslâm'ın bayraktarlığını yaparak kendisine karşı oluşabilecek şer ittifaklarını önlemeyi düşünüyordu. Hatta Harezm'i fethedince Harzemşah'ın karısı Altuncan Hatun ile evlenmiş siyasî bütünlüğü akrabalık yolu ile tesis etmiş aynı şekilde Büveyhîler ile yaptığı dostluk anlaşmasını Ebu Kalicar'ın kızını alarak ve Çağrı Bey'in kızını da onun oğluna vererek daha da pekiştirmişti. Tuğrul Bey siyasî evliliklerin ona ne kadar avantajlar sağladığını tecrübe ile gördükten sonra Arap Abbâsî Devleti ile bu yolla yakınlaşmak ve Saltanat ile Hilafet'i birleştirmek için adım atmıştır¹²³. Bu evliliği

¹²² Sıbt İbnu'l- Cevzî, *Mir'atü'z- Zamân Fî Târihi'l- Âyân'da Selçuklular*, (seçme, trc., değerlendirme) Ali Sevim, TTK Yay., Ankara 2011, s. 14.

¹²³ Sıbt, s. 15.

sadece diplomatik ya da askeri ilişkileri geliştirmek için değil iki hanedan arası akrabalık bağlarının kurulması ve bu yolla Hilafet'in maneviyatından yararlanmak için istiyordu. Onun Abbâsî Halifesi ile akrabalık bağları kurmak istemesinin sebebi Halife ile arasını bozmak isteyenlere fırsat vermemek, Şiilere karşı daha kuvvetli görünmek, diğer hükümdarlara karşı nüfuzunu arttırmak ve Türk Sultanlığı ile Arap Halifeliğini tek bir siyasî otorite altında böylece birleştirmektir. Bunun için kardeşi Davut Çağrı Bey'in kızı Hatice Arslan Hatun'u Halife'nin oğlu Zahiretüddin ile evlendirmek istemiřtir¹²⁴.

Ancak Zahiretüddin vefat etmiş bu sefer de Halife Kâim Biemrillâh Tuğrul Bey'in yeğeni Hatice Arslan Hatun ile evlenmek istemiřtir¹²⁵. Fakat burada Hatice Arslan Hatun'un bir dahli yoktur ve siyasî politikalarda aracı olarak kullanılmıştır. Tuğrul Bey'in oluruyla birlikte bu sefer Halife Kâim Biemrillâh ile Tuğrul Bey'in kardeşinin kızı Hatice Arslan Hatun arasındaki evlilik meydana gelmiřtir¹²⁶. Nikâh vezir Kündüri, Ebû Kalicar ve Deylem ileri gelenlerinin hazır bulunduğu bir toplantıda kıyılmıřtır¹²⁷.

Halife'nin sarayına derhal kız tarafının çeyizleri nakledilmiştir. Bu çeyizlikler:

- 1) Üzerinde genç Türk kızlarının bulunduğu develer (ki Türk kızlarının da bir eşya gibi hediye edildiğini burada belirtmekte fayda var!),
- 2) Katırlar,
- 3) Mal ve paralar,
- 4) Cevahir, yakut, altın ve gümüş kaplar,
- 5) Mücevher kemerler,
- 6) Kaftanlardır¹²⁸.

Bu evliliğin ekonomik boyutu da şüphesiz vardır ve Hatice Arslan Hatun'un mihri 100. 000 dinâr olarak tespit edilmiřtir¹²⁹.

---

¹²⁴ Azîmî, s. 16; Kitapçı, s. 27.

¹²⁵ Bülent Kaçın, **Selçuklu Hatunları**, Bilge Kültür ve Sanat Yay., İstanbul 2017, s. 65.

¹²⁶ Sıbt, s. 14.

¹²⁷ Bundârî, s. 8.

¹²⁸ Sıbt, s. 15.

Tuğrul Bey Türk örf ve adetlerine önem vermiş Hatice Arslan Hatun'un çeyizi için Selçuklu'nun ileri gelen devlet adamlarını, kadıları, bilginleri ve tacirleri saraya davet edip Hatice Arslan Hatun'un çeyizinin olduğu süslenmiş odaları göstermiştir¹³⁰.

Hatice Arslan Hatun'un Halife'nin huzuruna nasıl vardığını ise Zekeriya Kitapçı kitabında şöyle anlatıyor:

‘Gelin Halife'nin bulunduğu odaya getirildi. Onun huzurunda defalarca yerlere kapandı. Halife onu yanına aldı ve dibindeki bir kürsüye oturmasını işarete etti. Sonra başına ağır altın işlemelerle süslü kıymetli bir ferâciye örttü... Boynuna kıymetli bir gerdanlık takmayı da ihmal etmedi¹³¹.’

Bundan sonra Halife'de geline hürmetlerde bulunmuş, onu yanına çekip oturmuş ertesi gün de 100 ipekli giysi, altın işlemeli keten bezi ve üzerinde yakut ve firûze bulunan küçük çıkıntılı altın bir tas verdi ve ayrıca Dicle ırmağı gelirinden 12 bin altın tahsis etti¹³².

Düğündeki asıl niyetin iki hanedan arasındaki ilişkileri düzeltmek ve Tuğrul Bey'in de Halifelik gücünden yararlanmak istemesi olduğu açıktır. Hilafet ailesi ile hanedan ailesi akrabalık bağı kurmuşlardır. El- Kâim Biemrillâh da Selçuklulara sırtını dayamış ve makamını güçlendirmiştir. Halife, düşmanlarından dolayı Tuğrul Bey'in daha çok Bağdat'ta kalmasını isteyen taraftır.

Bağdat'a çağrılan ve çabalarından ötürü Halife'nin takdirini kazanan Tuğrul Bey, Halifeden bizzat kılıç kuşanmış ve Halife ona **‘‘Doğunun ve Batının Sultanı’’** unvanını vermiştir. Tuğrul Bey artık siyaseten çok güçlü bir konuma gelmiş Halife ise daha çok dinî yetkili bir kimse konumunda kalmıştır. Bu durumun sağlanmasında meydana gelen siyasî evlilikten çok Tuğrul Bey'in Bağdat'taki faaliyetleri, Halife'yi Şia baskısından kurtarması ve muhaliflerinden temizlemesi etkili olmuştur. Halife'nin sadece dinî yetkili kalması onun Tuğrul Bey'den çok alt bir seviyede olduğu

---

¹²⁹ Abdurrahman İbnü'l- Cevzî, **El- Muntazam fî Târîhi'l- Ümem'de Selçuklular**, (H. 430- 485=1038- 192), (seçme, trc., değerlendirme) Ali Sevim, TTK Yay., Ankara 2014, s. 27; Bundârî, s. 9; Kitapçı, s. 30.

¹³⁰ Sıbt, ss. 15- 16.

¹³¹ Kitapçı, s. 31.

¹³² İbnü'l- Cevzî, s. 28; İbnü'l- Esîr, Cilt: 8, s. 184.

anlamına gelmiyor. Tuğrul Bey her defasında Halife'ye bağlılık ve hürmetlerini sunuyor ve Halife'nin ona tevcih ettiklerini büyük saygı ile karşılıyordu. Söz gelimi Halife ona veziri aracılığıyla ne yapması gerektiğini ilettiğinde bile Sultan Tuğrul yeri öpüyor ve Halife'nin gıyabında dâhi ona saygı gösteriyordu¹³³. Halife'nin kendisine karşı alakalı olmasından dolayı da Halife'ye hediyeler göndermeyi ihmâl etmiyordu. Halife'ye kılıç ve kemerleri takılı at üzerinde 50 Türk askeri, 20 at, 50 bin altın ve 50 parça giyişi göndermiştir¹³⁴.

2.2. Tuğrul Bey ve Seyyide Hatun'un Evliliği

Tuğrul Bey, Abbâsî Hilafeti ile akrabalık bağı kurulmasına büyük önem vermiş ve Halife'nin kızı Seyyide Hatun'a talip olmuş bir şahsiyettir¹³⁵. Bunun sonucu olarak Hatice Arslan Hatun'un Halife Kâim Biemrillâh ile evlenmesinden sonra kendisi de Halife'nin kızı Seyyide Hatun ile evlenmiştir¹³⁶.

Tuğrul Bey'in neden böyle bir misyon belirlediğini ve hilafet ile bütünleşmek istediğini izlediği siyasî politika ile açıklamak mümkün olacaktır.

Gerçekte Abbâsî Halifeleri, Hz. Peygamber'in yakın akrabalarından amcası Hz. Abbas'ın soyundan gelenlerdi. Kapalı bir aile idi ve bütün kız alıp vermeleri hilafet ailesinin yakın akraba ve çevrelerinden gerçekleşiyordu¹³⁷. Hele hilafet mensubu kızların aile dışında birileri ile evlenmelerinin örneği yoktu. Tuğrul Bey'in sağlam bir Müslüman olduğunu ve Peygamber sevgisi ile dolu bir sultan olduğunu Zekeriya Kitapçı belirtmektedir¹³⁸. Fakat Tuğrul Bey'in asıl amacının peygamber ailesi ile bütünleşmekten ziyade bu evlilik ile Selçukluların İslâm dünyasındaki itibarını arttırmak ve egemenliğini genişletmek olduğunu söylemek yanlış olmaz. İkinci bir

---

¹³³ İbnü'l- Cevzî, s. 33.

¹³⁴ İbnü'l- Cevzî, s. 34; Sıbt, s. 43.

¹³⁵ Mîrhând, s. 86.

¹³⁶ Hüseyinî, s. 15. İbnü'l- Cevzî, s. 78.

¹³⁷ Kitapçı, s. 57

¹³⁸ Kalbi ummanlar kadar zengin, peygamber sevgisi ile dopdolu, onun yolunda yürüyen, onun gibi genellikle beyaz elbiseler giyen, Hz. Peygamber'i her hal- ü kârda kendisine örnek alan bir Türk sultanıdır. Bkz: Kitapçı, s. 57.

husus da Sultan'ın eşi Altuncan Hatun'un ölmeden önceki vasiyetidir. Altuncan Hatun Tuğrul Bey'e ölüm döşeginde Halife'nin kızı ile evlenmesini söylemiştir¹³⁹. Hatta bütün mal varlığının da Halife'nin kızına verilmesini istemiştir¹⁴⁰.

Tuğrul Bey'in bu isteği Halife'ye ulaştığı zaman bütün hilafet sarayının şiddetle karşı çıktığını görüyoruz. Bir Türkmen Bey'i nasıl olur da Halife'nin kızını isteyebilirdi? Zaman zaman ilişkiler gerilmiş, Halife birçok defa bu evliliğin olmaması için mücadele etmiştir¹⁴¹. Sonuç olarak Sultan'ın iradesi Halife'nin idaresinden baskın gelmiş ve Tuğrul Bey, Seyyide Hatun ile evlenmiştir. Böylece o, Halife'nin kızı ile evlenen ilk Sultan olma şerefini kazanmıştır. Tuğrul Bey'in hilafet ailesi ile bütünleşmek isteği bu konu üzerinde daha da derinlemesine durmamıza neden olmuştur.

Büyük Selçuklu Sultanı Tuğrul Bey 1040- 1063 yılları arasında iktidar yaşamıştır. Türk devleti onunla birlikte daha güçlü ve temelleri daha sağlam bir zemine oturmaya başlamıştır. Onun prensiplerine baktığımız zaman:

- 1) İslâm dünyasını bir kanser gibi saran Şîlik'e karşı Sünnî doktrini bir devlet politikası haline getirmek,
- 2) Selçuklu Hanedanı'nı Abbâsî Hilafeti ile kaynaştırarak siyasî ve dinî güçleri birleştirmek.

olarak karşımız çıkmaktadır¹⁴². Buradan Tuğrul Bey'in aslında hilafetin nasıl Türklere intikal ettirileceğinin ve bu gücün nasıl kullanılacağına çaresini aradığını anlamaktayız.

Tuğrul Bey bu fikirlerini daha da olgunlaştırmak için eski Türklerde ve hatta diğer medeniyetlerde de örneklerini gördüğümüz ve giriş kısmında belirttiğimiz gibi siyasî evliliklere müracaat etmek istemiştir. Kurulacak olan akrabalık bağı ile istediklerini daha rahat gerçekleştirebileceğine inanmıştır. İlk olarak da sağ kolu olan kardeşi Çağrı Bey'in kızı Hatice Arslan Hatun ile Abbâsî Halifesi Kâim Biemrillâh'ın

¹³⁹ Sıbt, ss. 90- 91; Kitapçı, s. 58.

¹⁴⁰ Sıbt, s. 91.

¹⁴¹ Reşîdü'd- dîn, s. 75; Sıbt, s. 95.

¹⁴² Kitapçı, s. 59.

evliliğini sağlamıştır. Böylece hilafet saraylarında Türk hatunlarının yolu açılmış oldu. Hatta ilerleyen zamanlarda önceki bölümlerde de bahsettiğimiz gibi adeta bir teamül haline gelen bu evlilikler sonucu birçok Abbâsî Halifesi Türk Hatunlar ile evlenmişlerdir. Tuğrul Bey bununla yetinmeyerek kendisi de bir Abbâsî kerimesi ile evlenmek için harekete geçmiştir. Halife'nin kızı Seyyide Hatun onun için biçilmiş kaftandır. Tuğrul Bey iki hanedanı birleştirmek için aradığı fırsatı böyle bulmaya çalışmıştır diyebiliriz.

Tuğrul Bey Halife'nin kızı ile evlenmek için ilk ciddi adımını en ünlü ve en güçlü zamanında Bağdat'a tekrar giderek atıyor. Çünkü Tuğrul Bey artık Besâsîri tehlikesini bertaraf etmiş¹⁴³, kardeşi İbrahim Yinal'ın isyanını bastırmış muzaffer bir komutandır¹⁴⁴. Sultan Besâsîri'nin kellesini alıp Halife'ye gönderdikten sonra Halife'nin kızıyla evlenme isteğini de ona ima etmişti¹⁴⁵. Ancak Halife'nin pek de oralı olmadığı anlaşılmaktadır. Sultan Bağdat'ta fazlaca kalmamış ve yeğeni Hatice Arslan Hatun'u da alarak başkentine geri dönmüştür. Yanına Hatice Arslan Hatun'u da alması yeğenini siyasî bir koz olarak kullanma düşüncesinden kaynaklanmaktadır. Zaten kısa bir süre sonra Halife'nin bu durumdan rahatsız olması ve Hatice Arslan için girişimlerde bulunması bu düşüncemizi doğrulamaktadır. Halife bir heyet hazırlatarak derhal Sultan Tuğrul Bey'in huzuruna yollamıştır¹⁴⁶. Amacı Sultan ile ilişkilerinin daha fazla gerilmesini önlemek ve iyi siyasî ilişkiler kurmaktır. Sultan ise Seyyide Hatun ile evlenme ısrarından vazgeçmemektedir.

Tuğrul Bey burada da siyasî bir taktik izlemiş ve gelen elçileri aylarca bekletmiştir. Buradaki asıl sebebin Halife'nin kızıyla evlenmek isteğine Halife'nin nasıl bir cevap vereceğini kestirmek olduğu anlaşılmaktadır. O da elindeki kozları ona göre kullanacaktır. Zaman içerisinde Tuğrul Bey kendi imzası ile Halife'ye kızını istediğini tekrar bildirmiştir. Hilafet ailesi bu duruma alışık değildir. Zira daha önce

---

¹⁴³ Sıbt, ss. 84- 88.

¹⁴⁴ İbnü'l- Cezvi, ss. 58- 64.

¹⁴⁵ Kitapçı, s. 65.

¹⁴⁶ İbnü'l- Cezvî, s. 76; Kitapçı, s. 66.

kimse buna cesaret edememiştir. Ancak Tuğrul Bey'in sıradan bir kimse olmadığını bizzat Halife tarafından ona verilen unvanlardan anlıyoruz.

- Rükneddin (Dinin Direği),
- Sultanü'l- Maşrik ve'l- Mağrib (Doğunun ve Batının Sultan'ı),
- Halife'nin İdâri Ortağı (Emirü'l- Müminin),

gibi unvanlar Tuğrul Bey'e gerekli şöhret ve ünü katmıştır. Fakat Halife daha kurnaz bir hamle yaparak Tuğrul Bey'den bu evlilik için bir takım isteklerde bulunmuştur.

Bu isteklere baktığımızda:

- 1) Vasıt ve çevresinin hilafet ülkesinin tahıl ambarı olan arazilerin bütünüyle kendisine verilmesi,
- 2) Sultan'ın vefat eden karısı Altuncan Hatun'dan kalan bütün emlak ve irâdın kendisine verilmesi,
- 3) Ayrıca Halife'ye bir defaya mahsus olmak üzere nakden 300. 000 dinar altın para ödenmesi,
- 4) Bütün bunlardan sonra Sultan'ın Bağdat'ta ikâmet etmesi ve hiçbir yere ayrılmaması istenmiştir¹⁴⁷.

Halife'nin bu isteklerini gerçekleştirmek demek Selçuklu Devleti'nin yok olması demektir. Zaten Halife'nin de bunu kasıtlı olarak yaptığını anlıyoruz. Ancak Selçuklular Halife'nin tüm bu tekliflerini kabul ederek onu köşeye sıkıştırmışlardır. Halifeyi evet demeye mecbur etmişlerdir.

İleri sürdüğü bütün şartlar kabul edilmesine rağmen kızını Tuğrul Bey'e vermiyordu. Türk tarafı ise bu işin bitmiş olduğuna emindi. Tuğrul Bey Seyyide Hatun'la evlenecekti. Fakat Halife bu durum karşısında da daha da hiddetlenerek etrafındakilere rest bile çekmiştir. Bu iş olursa Bağdat'ı terk edeceğini yakın adamlarına bildirmiştir. Bu durum Türk veziri Amidü'l- Mülk'ü çileden çıkarmış ve şöyle demiştir:

---

¹⁴⁷ İbnü'l- Esîr, Cilt: 10, s. 36; Sibt, s. 89; Kitapçı, s. 67; Kaçın, s. 93.

‘‘Kabul etmeyecektiniz, bunu evvel emirde hiçbir şart ileri sürmeden reddetmeliydiniz. Evvelce kabul edip de şimdi vazgeçmek ne demektir? Niçin bu kadar ağır şartlar ileri sürüyorsunuz sonra vazgeçiyorsunuz? Sizin bu tavrınız Sultan’ın nezdinde benim kanımı heder etmek ve hayatımla oynamaktan başka bir şey değildir.¹⁴⁸.’’

demiştir¹⁴⁹. Biz burada Selçuklu vezirinin de zor durumda olduğunu ve Sultan’a karşı eli boş dönmek istemediğini görüyoruz¹⁵⁰. Buradan hareketle Tuğrul Bey’in bu evliliğin gerçekleşmesini ne kadar çok istediği de açıktır. Siyasî politikası dünya işlerini tamamen ele almak ve arkasından Halifeliğin olmasını sağlamaktı.

Selçuklu veziri Amidü’l- Mülk sağlam ve yerinde bir diplomatik tutum izlemiş Halife’nin ona verdiği siyah hil’at yerine beyaz hil’at giyerek tepkisini ortaya koymuştur¹⁵¹. Onun olacıklardan sorumlu kişinin Halife olduğu mesajını vermek istediği gayet açıktır.

Amidü’l- Mülk tüm bu gelişmeler ve aralarda meydana gelen kaçamak tavırlardan sonra Tuğrul’a durumu bildirmiş ve Humâr Tegin et- Tuğrâî’nin Halife’nin olumsuz cevap vermesinde etkili olduğunu bildirmiştir¹⁵². Tuğrul Bey’de Halife’nin olumsuz tavrını öğrenince Abbâsî ileri gelenlerine mektup göndererek:

‘‘Uğrunda kardeşimden vazgeçtiğim Halife’nin bana mükâfatı bu mu? Halbuki ben bütün servetimi ona feda ettim, en yakınlarımı ona olan sevgim münasebetiyle öldürdüm.’’

diyerek serzenişte bulunmuştur¹⁵³. Bununla da yetinmeyen Sultan, Abbâsî iktâlarına el koymuş ve Halife’nin yakın adamlarında Ebû Turab’ın tutuklanmasını istemiştir. Halife bu durumların reddini Sultan’a bildirmiş ve atının hazırlanmasını isteyince etrafındakiler de dehşete kapılmıştır. Selçuklu ve Abbâsî ilişkilerinin oldukça gerginleştiği ve çıkmaza sürüklendiği açıktır. Tuğrul Bey’de kadılkutad’a yazdığı

---

¹⁴⁸ Kitapçı, s. 69.

¹⁴⁹ Sıbt, s. 92.

¹⁵⁰ Kaçın, s. 94.

¹⁵¹ İbnü’l- Cezvî, s. 73.

¹⁵² Bundari, a.g.e, s. 19.

¹⁵³ Kaçın, s. 95.

mektubunda evlilik teklifini yinele de ve bu sefer Halife durumun endişe verici hal almasında ve Selçukluların siyasî gücüne daha fazla dayanamayacağından bu teklifi kabul etti¹⁵⁴. Adamlarından Ebü'l- Ganâim'i vekâletnâme vererek Sultan'ın yanına gönderdi¹⁵⁵. Taraflar arasındaki çetin mücadelelerden ve vazgeçirme teşebbüslerinden sonra nihayet nikâh akdi 22 Ağustos 1063 tarihinde gerçekleşmiş oldu. Seyyide'ye mehir olarak 400 dirhem ve 1 dinar istenildi. Tuğrul Bey nikâhın kıyılmasında sonra:

‘‘Üzerimde şu elbiseden gayri ne varsa Halife'nin'dir. Ben onun kulu ve kölesiyim, ömrümün geri kalanını onun uğrunda harcayacağım.’’

diyerek mutluluğunu ifade etmiştir, bunun için de Bağdat'a hediyeler göndermiştir¹⁵⁶. Halife yine ikna olmamış Tuğrul'u ve vezirini ikna etmek için heyet göndermişse de sonunda Halife evet demeye mecbur kalmıştır¹⁵⁷.

Sultan, Hatice Arslan Hatun da dâhil vezir Amîdü'l- Mülk, kadılar, şahidler, hacibler ve yakın adamlarından oluşan bir heyeti Halife'ye göndermiştir¹⁵⁸. Sultan ayrıca Halife'ye 100. 000 dinar altın para ve çok değerli mücevherler de göndermiştir. Oysa biz Halife'nin hala çekingen olduğunu kaynaklardan anlıyoruz¹⁵⁹.

Sultan Tuğrul Bey kadar Seyyide ve Halife mutlu değillerdi. Seyyide Hilafet sarayından getirilmiş Tuğrul Bey onu karşılamaya çıkmıştı. Türkçe şarkılar söyleniyor devlet ileri gelenleri Tuğrul Bey'i tebrik ediyordu¹⁶⁰. Seyyide Sultan sarayına getirildiğinde altın kaplama bir tahta oturtuldu¹⁶¹, Sultan onu görmeye gittiğinde yeri öptü ve ona hizmetlerde bulundu. Fakat Seyyide duvağını dahi açmaya tenezzül etmedi, Sultan ise buna rağmen onun yanından ayrıldıktan sonra ona değerli boncuklarla süslenmiş bir ferace gönderdi, her gün yanına gidip hediyeler sundu¹⁶².

¹⁵⁴ Kaçın, s. 97.

¹⁵⁵ İbnü'l- Cezvî, s. 76.

¹⁵⁶ İbnü'l- Esîr, Cilt: 10, s. 38; Bundari, s. 21; Kitapçı, s. 79; Kaçın, s. 98.

¹⁵⁷ İbnü'l- Cezvî, s. 77; Kitapçı, s. 68.

¹⁵⁸ İbnü'l- Cezvî, s. 77.

¹⁵⁹ Sıbt, s. 92; Kitapçı, s. 69.

¹⁶⁰ Kitapçı, s. 85.

¹⁶¹ Kitapçı, s. 86.

¹⁶² İbnü'l- Esîr, Cilt: 10,s. 40; Bundari, s. 24.

Tuğrul Bey bu evliliği gerçekleşmesine çok sevinmiştir. Bunun için veziri Amdîdülmülk'ü hil'at'leyip ona değerli hediyeler ve yeni unvanlar vermiştir. Ayrıca düğününe katılan bölgedeki emirlere Ebû Kalıcar da dâhil hediyeler dağıtmıştır. Fakat Sultan'ın bu mutluluğuna rağmen Halife hala memnuniyetsiz ve bu evliliği istememektedir¹⁶³.

Sultan daha sonra yeğeni ve aynı zamanda Halife'nin karısı Hatice Arslan Hatun'u ve Seyyide'yi de alarak Selçuklu başkenti Rey'e hareket etti. Halife'nin izin vermemesine rağmen Tuğrul Bey bildiğini okudu¹⁶⁴. Her ne kadar Halife'ye hürmette kusur etmediğini anlasak da bir Sultan gibi davranmayı bildiğini ve son derece keskin kararlar verebildiğini anlıyoruz. Sultan Tuğrul Rey'e vardıktan kısa bir süre sonra da 1063 yılında vefat etmiştir¹⁶⁵. Cenaze işlemleri Süleyman'ın annesi (kardeşi Çağrı Bey'in eski eşi) ve Ferruh Hatun tarafından gerçekleştirildi. Evliliği için büyük çaba harcadığı Seyyide Hatun ile gerdeğe girmesinden kısa bir süre sonra ölmüştür Sultan Tuğrul Bey¹⁶⁶.

Tuğrul Bey'in bu evlilikteki amacının kısmen peygamber ailesine intisap etme isteği olduğunu ancak asıl amacının Selçuklu Devleti'ni İslâm'ın sancaktarı haline getirip bölgedeki diğer devletlere bu vesile ile üstünlük kurma düşüncesinde olduğunu söylemek doğru olur. Sultan'ın ölümünden sonra ise Halife Kâim-Biemrillâh Selçuklulara bağlı emirlerin desteğini alarak yeniden siyasî hâkimiyet kurmak istediye de¹⁶⁷ Alp Arslan'ın taht mücadelelerinden galip çıkarak tekrar siyasî hâkimiyeti eline almasından sonra geri adım atmak zorunda kaldı. Abbâsîler artık Selçuklu Devleti'ne siyasî olarak büyük oranda bağlı bir din devleti idi. Alp Arslan ve oğlu Melikşah zamanlarında önceki kısımlarda işlediğimiz gibi yine gerçekleşmiş olan siyasî evliliklerin de etkisiyle Abbâsîler Selçukluların etkisinde kalmıştır.

¹⁶³ İbnü'l- Esîr, Cit: 10, s. 41; Bundari, s. 24; İbn Kesîr, **el Bidâye ve'n Nihâye**, (çev.) Mehmet Keskin, Cilt: 12, İstanbul 1995, s. 201.

¹⁶⁴ Ebu'l Ferec, Cilt: 1, s. 315.

¹⁶⁵ İbn Kesîr, Cilt: 12, s. 201.

¹⁶⁶ Sıbt, s. 116.

¹⁶⁷ Abdülkerim Özyayın, "*Kaim- Biemrillâh*", İA, Cilt: 24, s. 211.

Seyyide Hatun Tuğrul Bey'in ölümünden sonra babasının yanına gönderilmeyip Rey'de tutuldu. Amidü'l- Mülk Seyyide'den Tuğrul Bey'e ait olan maddî değerli mücevherleri geri istedi Seyyide kendisinde olmadığını söyleyince de iktâlarına el koydu¹⁶⁸. Alp Arslan tahta çıktıktan ve vezir Nizâmülmülk olduktan sonra Seyyide Hatun'un Bağdat'a gitmesine izin verildi. Sorumlunun da Amidü'l- Mülk olduğu söylendi. Muhtemelen Nizâmülmülk ve Amidü'l- Mülk arasındaki rekabet Seyyide'nin durumunu da tayin etti diyebiliriz. Halife kızının yanına dönmesine çok sevindi. Bu durumu sağlayan Sultan Alp Arslan'ın Sultanlığını hemen onayladı. Alp Arslan burada Halife ile iyi ilişkiler kurmak istediğini ve Tuğrul Bey'in hedeflerin, gerçekleştirmek istediğini anlıyoruz. Hilafet ile ilişkiler adeta Selçuklu Devlet politikası haline gelmiştir de diyebiliriz. Böyle Bağdat'ta Sultan Alp Arslan adına hutbe okunmuştur¹⁶⁹.

Alp Arslan'da tıpkı Tuğrul Bey'in veziri Amidü'l- Mülk'ün yaptığı gibi Seyyide'ye Tuğrul zamanında verilen iktâların Selçuklulara bırakılmasını istedi. Hatta onları eşi Seferiye Hatun'un üzerine yapmak istedi. Fakat Halife bu duruma sert tepki gösterdi ve Selçuklular da durumu daha fazla zorlamayarak kabul etmek zorunda kaldı. Buradan iktâların ekonomik olarak son derece değerli olduklarını ve devletlerin ekonomilerine artı ya da kaybedene eksi olarak döneceğini görüyoruz. Bu yüzden Selçuklular Tuğrul Bey'in Halifeyi kızı Seyyide Hatun'la evlenebilmek adına ikna etmek için verdiği iktâlar Abbâsîlerin ekonomik olarak elini güçlendirdi diyebiliriz.

Seyyide, Tuğrul Bey öldükten sonra kırk bir yıl daha yaşamıştır. Halife Kâim- Biemrillâh, Muktedî- Biemrillâh ve Müstazhir- Billâh dönemlerinde yaşamış siyasî işlere müdahil olmuştur. Hatta Müstazhir'in bu yüzden onu ev hapsine aldığını da biliyoruz¹⁷⁰.

---

¹⁶⁸ Sıbt, s. 120.

¹⁶⁹ İbnü'l- Esîr, Cilt: 10, s. 48.

¹⁷⁰ İbn Kesîr, Cilt: 12, s. 316.

Tuğrul Bey'in peygamber ailesinde kız olarak şerefli bir mevkiye ulaştığını ve bölge emirleri arasında saygın bir konuma geldiğine hiç şüphe yoktur. Siyasî olarak zaten giderek daha da güçlü hale gelen Selçuklu Devleti'nin böylesine manevî bir olayla da anılır olması onun elini kuvvetlendirmiştir. Halife ise başından beri karşı çıktığı evliliğin Tuğrul Bey'in erken vefatıyla en kazançlı tarafı olduğunu söyleyebiliriz. Hem tahtını korudu hem Tuğrul'un desteğini kazandı hem de ekonomik olarak kazançlar elde etti.

2.3. Alp Arslan'ın Kızı ile Muktedî- Biemrillâh'ın Evliliği

Büyük Selçuklu Sultanı Tuğrul Bey ölmeden önce kardeşi Çağrı Bey'in oğlu Alpaslan'ı veliahd ilan etmiştir¹⁷¹. Alp Arslan Merv'deydi. Ancak Tuğrul Bey son günlerinde bu sefer kardeşi Çağrı Bey'in oğlu Süleyman'ı kendisine veliahd tayin etmiştir¹⁷². Bu tayinde onun, Çağrı Bey'in ölümünden sonra onun eşi ve Süleyman'ın annesi ile evlenmesinin etkisi şüphesizdir. Siyasal evliliklerin başka bir boyutu da hanedan içi mücadelelerde tahta geçecek olan varisin belirlenmesi adına yapılan evliliklerdir. Çağrı Bey'in eşi oğlu Süleyman'ı tahta geçirmek adına Çağrı Bey öldükten sonra Tuğrul Bey ile bu evliliği gerçekleştirmiştir. Türklerde bu âdetin yaygın olması ile birlikte Çağrı Bey'in eşinin de oğlu Süleyman için bu evliliğe sıcak baktığı açıktır. Çünkü oğlu Süleyman bu vesile ile Tuğrul Bey'den sonra tahta geçebilecektir. İşte bu veliaht olarak tayin edilme işinin sebebi de kanaatimizce budur.

Bu gelişmeler karşısında Vezîr Amîd el- Mülk de Tuğrul Bey'in vasiyetine uymuş ve Süleyman'ı Rey'de tahta çıkarmıştır¹⁷³. Ancak zaten isyan hâlinde bulunan Kutalmış ile Musa İnanç Yabgu ve emirler ile şehzadeler Sultanı tanımadıklarını ilan ettiler. Bu mücadelelerden galip çıkan Alp Arslan Selçuklu tahtını ele geçirdi¹⁷⁴.

---

¹⁷¹ Reşîdü'd- dîn, a.g.e, s. 76.

¹⁷² Merçil, s. 45.

¹⁷³ Sıbt, s. 125.

¹⁷⁴ Sıbt, s. 129.

Tuğrul Bey'in Seyyide Hatun ile evlenmesinden sonra bozulan Selçuklu- Abbâsî ilişkilerini düzeltmek için Alp Arslan, Tuğrul Bey'in ölümünden sonra babasının yanına gönderilmeyen Seyyide Hatun'a izin vermiştir ve onu Halife'nin yanına Bağdat'a göndermiştir¹⁷⁵. Alp Arslan'ın Seyyide Hatun'u Bağdat'a göndermesi Halife ile arasını düzeltmek ve Sultanlığı için onay almak istemesindedir diyebiliriz. Zira Sultan Alp Arslan Halife'nin İslâm dünyasındaki otoritesini tıpkı Tuğrul Bey gibi biliyor ve onun politikasını devam ettirmek istiyordu. Seyyide ile birlikte adına hutbe okutulmasını da bu yüzden istemiştir¹⁷⁶.

Halife, kızı Seyyide'nin Bağdat'a gelmesinden memnun olmuş ve Alp Arslan adına hutbe okunması için emir vermiştir.

“Ey Tanrım! Sultanü'l- muazzam, Şahinşahü'l- âzam, Melikü'l- Arap ve'l Acem, Seyyidü'l- mülûi'l- ümem, Ziyâüd'din, Gıyasü'l- müslimîn, Zahîrû'l- imam, Kehfü'l- enâm, Adudu'd- devle, Tâcü'l- mille, Ebû Şuca Alp Arslan Muhammed b. Davud (Çağrı Bey), Burhanu Emîri'l- mü'minîni islah eyle¹⁷⁷.”

Selçuklu- Abbâsî ilişkilerinde bu evliliklerin ve ilişkilerin sorunların çözümünde ve karşılıklı diyalog kurulmasında oldukça önemli olduğunu görüyoruz. Seyyide Hatun'a izin verilmesi bile Selçuklu- Abbâsî ilişkilerine olumlu yansımıştır. Sultan Alp Arslan bu durumu fark etmiş ve siyaseten kullanmak istemiş olacak ki, Seferiye Hatun'dan doğan kızı ile Halife Kâim Biemrillâh'ın torunu Uddetüddin'in evliliğini gerçekleştirdi. Uddetüddin daha sonra Muktedî Biemrillâh adıyla Halife olacak. Alp Arslan'ın isteği ve Halife'nin de kabul etmesiyle Haziran 1072 yılında evlilik gerçekleşti¹⁷⁸.

Nikâh Sultan Alp Arslan'ın huzurunda gerçekleşti ve Sultan Nizâmülmülk'ü bu nikâh işinde kendisine vekil tayin etti. Uddetüddin de Amîdüddeve'yi kendisine bu

¹⁷⁵ İbnü'l- Cevzî, s. 87; Sıbt, s. 130.

¹⁷⁶ Sıbt, s. 130.

¹⁷⁷ Sıbt, s. 131.

¹⁷⁸ İbnü'l- Esîr, **el- Kâmil fi't- Târîh**, (nşr.) J. Tornberg 1864- Beyrut 1979, Cilt: 9, (çev.) Abdülkerim Özeydin, İslam Tarihi el- Kâmil fi't Târîh Tercümesi, Cilt: 10, İstanbul 1991, s. 76.

evliliği gerçekleştirmesi için vekil tayin etmiştir¹⁷⁹. Törenden sonra Sultan Türk geleneklerine uygun olarak etrafındakilere inciler saçmış ve mücevherlerle dolu torbayı da Amîdüddeve'ye vermiştir¹⁸⁰. Alp Arslan'ın kızının Bağdat'a gittiği ve babasının ölümünden sonra halası Arslan Hatun ile yas tuttuğunu biliyoruz¹⁸¹. Kocası Uddetüddin'in Melikşah'ın kızı ile evlenmek istemesinden (1082) onun bu tarihte veya daha önce öldüğünü söylemek mümkündür. Tuğrul Bey'in Halife'nin kızı Seyyide Hatun ile evlenmesinden sonra gerginleşen Selçuklu- Abbâsî ilişkilerinin Alp Arslan dönemindeki siyasî olaylar ve siyasî evlilikler ile yumuşadığını ve düzeldiğini görmekteyiz¹⁸². Özellikle Alp Arslan'ın Seyyide Hatun'u Bağdat'a göndermesi Halife tarafından memnuniyet verici bir olay olarak algılanmış, Alp Arslan'ın kızı ile torununun evlenmesi ile de Alp Arslan'ın oğlu Melikşah'ın veliahdlığı Halife tarafından onaylanmıştır. Tüm bu gelişmeler siyasî evliliklerin her iki tarafa da kazanç sağladığını göstermektedir. Bu dönemde Selçuklu ve Abbâsîler arasında herhangi bir çatışma da yaşanmamıştır fakat Muktedî Biemrillâh'ın Halife olmasından sonra Selçuklular Halifelik iç işlerine karışmış kimin vezir tayin edilip edilmeyeceğine karar vermiştir¹⁸³.

2.4. Mâh- Melek Hatun ile Muktefi- Biemrillâh'ın Evliliği

Halife olmadan önce Alp Arslan'ın kızı ile evlenen Uddetüddin, Muktedî Biemrillâh adıyla Halife olduktan ve Türk eşi vefat ettikten sonra bu sefer Melikşah ve Terken Hatun'un kızları Türk prensesi Mâh- Melek Hatun ile evlendi, evlilik Melikşah'ın Bağdat'ı ziyareti sırasında gerçekleşti¹⁸⁴. (1087)

Böyle bir evliliğin gerçekleşmesinde Melikşâh'ın saltanat mücadelesinde Halife'nin desteğini sağlama düşüncesinde olması etkili olmuştur. Ayrıca Halife de

---

¹⁷⁹ İbnü'l- Esîr, Cilt: 10, s. 76; Kaçın, s. 72.

¹⁸⁰ Sıbt, s. 46.

¹⁸¹ İbn Kesîr, Cilt:12, s. 227.

¹⁸² Kaçın, s. 73.

¹⁸³ İbnü'l- Esîr, Cilt: 10, s. 76.

¹⁸⁴ İbn Kesîr, Cilt: 12, s. 267; Kaçın, s. 74.

Selçuklularla sağlanan iyi ilişkilerin devam ettirilmesini ve Selçuklu siyasî gücünden yararlanmayı ummuştur diyebiliriz. Muktedî Biemrillâh bu şekilde Selçuklularla ikinci defa evlilik gerçekleştirerek akrabalık ilişkisi kurmuştur.

Evliliğin gerçekleşmesi için Mâh- Melek Hatun'un istenmesi ve annesi Terken Hatun'un ikna edilmesi 1082 yılında gerçekleşmesine rağmen evlilik ancak 1087 yılında gerçekleşmiştir. Terken Hatun'un kızını vermek istememesi ve evliliğin beş yıl sonra gerçekleşmesi Mâh- Melek Hatun'un küçük yaşta olabileceğini gösterir.

Terken Hatun, kızının Halife'ye verilmesi konusunda istekli değildi. Terken Hatun kızını için birtakım isteklerde bulundu ve kızını Gazne ve Karahanlı gibi başka hükümdarların da istediğini huzuruna gelen Halife elçisine deklare etti. Fakat Selçuklu veziri Nizamülmülk bahsedilen hükümdarların Halife'nin kulu ve kölesi olduğunu söylemesi üzerine Terken Hatun yumuşadı.

‘‘Halife ile evlenmesi Mâh- Melek Hatun için iftihar vesilesidir. Sizin sözünü ettiğiniz Sultan ve Hükümdarların hepsi Halife'nin kulu ve hizmetçileridir. Üstelik Halife'den para istenmez!’’

diyerek onu ikna ettiler. Böylece Terken Hatun da birtakım şartlar ile kabul etti. Bu şartlar:

- 50. 000 dinar süt hakkı,
- 100. 000 dinar mehir verilmesi,
- Halife'nin kendi kızından başka bir eşi, gözdesi olmaması ve kızının hiçbir zaman ihmal edilmemesidir.

Terken Hatun'un bu şartları ileri sürmesinde daha önce gerçekleşen Hatice Arslan Hatun ile Halife evliliğinde Hatice Arslan Hatun'un mutlu olmaması etkili olmuştur. Ayrıca Terken Hatun'un Türk örf ve adetlerini ön planda tuttuğu, soylu Türk kızlarının kesinlikle aşağılayıcı bir muameleye gelemeyeceğini önceden ilan etmiştir. Hatta Terken Hatun isteklerine yenilerini ekleyerek eğer Halife evlenmek

istiyorsa annesi, halası, büyükannesi ve öteki yakınlarını bana göndersin ben de Selçuklu'nun ileri gelen hatunları ile onları karşılayayım demiştir¹⁸⁵.

Tüm pürüzlerin ortadan kaldırılması ile evlilik gerçekleşmiş bu vesile ile Sultan Melikşah Bağdat'a gitmiştir. Tuğrul Bey'den sonra ilk kez bir Selçuklu Sultanı Bağdat'a gitmiştir. Bu durum Selçukoğulları için şüphesiz ki çok önemlidir. Hz. Peygamber soyundan Halife'nin huzurunda olmak, onunla akrabalık bağları tesis etmek Selçukoğulları'na büyük itibar sağlamıştır. Bu durumun bilincinde olan Melikşah politikasını Halifelik ile iyi ilişkiler kurma noktasında devam ettirmiştir. Melikşah Bağdat girişinde Abbasî Veziri Ebu Şuca ve devlet ileri gelenleri tarafından karşılanmış, Halife de Melikşah için büyük bir ziyafet ve şölen tertip etmiştir¹⁸⁶. Anlatıldığına göre bu şölen için 1000 koç, 100 baş hayvan ve deve kesilmiş, 20 bin şeker eritilip helva yapılmış; şölen en iyi şekilde düzenlenmiş, yabanî hayvan ve kuşlar gibi şekillendirilmiş şekerler ve çeşitli timsaller yapıp asılmıştı¹⁸⁷.

Melikşah'ın tekrar Bağdat'a Halife'nin huzuruna varmasıyla ona büyük hürmetlerde bulunduğunu biliyoruz. Hatta öncesinde Hilafet Sarayı'na 20 bin altın, 150 tane has ipekten yapılmış elbise, bir de at göndermiştir¹⁸⁸. Keza vezir Nizamülmülk'de Halife'ye karşı son derece itâatkâr ve saygılı davranmıştır. Halife ise Melikşah'a yüzüğünü vermiş ve her iki yanına da kılıç kuşatmıştır. Abbasî Veziri Ebu Şuca bu olayla Halife'nin Melikşah'a doğunun ve batının Sultanı demek istediğini ve dünyevi yetkileri Melikşah'a verdiğini belirtmiştir¹⁸⁹.

Bunun üzerine Zekeriya Kitapçı bize, Sultan Melikşah'ın:

'Ey yüce Allah'ın aziz Halifelik ve şeref- i imamlık görevini seçmiş İslâm ümmetini kendisine teslim etmiş olduğu efendimiz! Bana bu yüce emaneti tevdi ettiniz. Artık bundan sonra düşmanlarınıza boyun eğdireceğimden emin olunuz! Size bağlananlarla, İslam dininin yücelmesi için hizmet edeceğime

---

¹⁸⁵ İbnü'l- Esîr, Cilt: 10, s. 115.

¹⁸⁶ İbnü'l- Cevzî, s. 141.

¹⁸⁷ İbnü'l- Cevzî, s. 141.

¹⁸⁸ Sıbt, s. 276.

¹⁸⁹ İbnü'l- Cevzî, s. 143.

inanınız. Hükümdarlığım altındaki ülkelerde hiçbir kimse bir başkasının hakkını çiğnemeye gücü yetmeyecektir. Hiçbir güç başka inançta olanları ezmeyecektir. Bize bağlananlara iyilik yaraşır. Allah'ın bereketi sizlerin üzerinize olsun hepimizin üzerine olsun.''

dediğini bildirmektedir¹⁹⁰.

Mâh- Melek Hatun'un çeyizi İsfahan'dan önce Sultan sarayına götürülmüş, sonra Hilafet sarayına taşınmıştır. Çeyizi 130 deve ve 74 katırla taşımışlardır¹⁹¹. Mâh- Melek hatun da yanında 200 kadar Türk cariye ile Hilafet sarayına taşınmıştır. Biz burada oldukça yüklü miktarda çeyizler ile karşı taraf sarayında etkili olunmak istendiğini ve Türk Sultanlarının adeta siyasî birer diplomat gibi güçlü bir şekilde yerleştirildiğini anlıyoruz. Siyasî evliliklerin aynı zamanda ekonomik olarak da devlet ilişkilerinde önemli etkilerinin olduğunu söylemek mümkündür. Yüklü miktarda verilen mehirler, hediyeler, değerli eşyalar ve hata askerler hanedanlar için ekonomik boyutu yüksek olan harcamalardır. Mirhând, Mâh- Melek Hatun'un İslâm'ın doğuşundan bu yana eşi benzeri görülmemiş bir çeyizle Bağdat'a vardığını naklediyor. Çeyizi şöyle tarif ediyor: palanları Rûmî ipeği olan yüz otuz deve ve altısı on iki sandık dolusu gümüş taşıyan çingırakları ve yularları altından yetmiş dört katır ile taşıdılar¹⁹².

Sultan Melikşah sağlamlaştırılan ilişkiler sonrasında Halife'den isteklerde bulundu. Oğlu Ahmed'i veliahd tayin eden Melikşah¹⁹³, hutbelerde kendisinden sonra oğlunun da adının okunmasını Halife'ye kabul ettirdi¹⁹⁴.

Halife ve Mâh- Melek Hatun'un bu evlilikten Cafer adında bir oğulları oldu¹⁹⁵. Fakat Halife giderek Mâh- Melek Hatun'dan yüz çevirmeye başladı¹⁹⁶. Daha sonra Melikşah'ın Abbasî devletinin iç işlerini karışması da Mâh- Melek Hatun'un

---

¹⁹⁰ Kitapçı, s. 137.

¹⁹¹ Kaçın, s. 79.

¹⁹² Mirhând, s. 124.

¹⁹³ İbnü'l- Esîr, Cilt: 10, s. 146.

¹⁹⁴ Kaçın, s. 80.

¹⁹⁵ İbnü'l- Esîr, Cilt: 10, s. 147.

¹⁹⁶ İbnü'l- Esîr, Cilt: 10, s. 148.

evliliğinden şikâyet edip babasının yanına dönmesiyle başladı¹⁹⁷. Mâh- Melek Hatun babası Melikşah'a mektup yazarak Halife'den şikâyetçi oldu ve Melikşah da derhal kızının yanına gönderilmesini istedi. Bunun üzerine Hatun oğlu Cafer ile birlikte Selçuklu Sarayı'na hareket etti ancak 1090 semesinde İsfahan'da vefat etti¹⁹⁸. Ayrıca erkek çocuk için şölenler tertip edilmesinden ve buradaki Türklerin etkinliklerinden rahatsız olan Halife, Mâh- Melek Hatun ile birlikte saraya gelen Türkleri de saraydan çıkartmış ve göndermişti. Melikşah bu durumun sorumlusunun Abbasî veziri Ebû Şücâ olduğunu düşündü ve Halife'den onu azletmesini istedi. Halife istemeyerek de olsa siyasî gücünden dolayı Selçukluların bu isteğini kabul etmek zorunda kaldı. Vezirliğe ise Sultan'ın yanında bulunan Amîdüdevle b. Cüheyr'i tayin etti¹⁹⁹. Böylece Mâh- Melek Hatun ile başlayan krizde Selçuklular Halifeliğin iç işlerine müdahil olmuştu.

Selçuklu- Abbasî ilişkileri bu çocuk ile birlikte başka bir boyut kazandı. Zira bu durumda Halife'nin oğlu Selçuklu Sultan'ının torunu olmaktaydı ve bu yolla Selçukluların Hilafeti ele geçirmesinden endişe edildi. Bu durum Sultan Melikşah'ın öldürülmesine kadar varacak olay siyasî olaylara neden oldu. Zira Sultan Melikşah torunu Cafer'in veliahd ilan edilmesini istedi. Halife Muktedî- Biemrillâh bu öneriyi reddetti. Çünkü Hilafetin Türklerin eline geçmesinden endişe ediyordu ve Melikşah'ın da bunu arzuladığını ister istemez düşünüyordu. Bunun üzerine Melikşah Halife'ye sert bir dille Bağdat'ı terk etmesini söyledi ve Halife kendisine süre verildiği takdirde bunu yapabileceğini Sultan'a ilettili. Fakat ne hikmettir ki bu süre dolmadan Melikşah yediği av etinden dolayı ateşli humma hastalığına yakalanarak vefat etti²⁰⁰. (1092)

---

¹⁹⁷ Kaçın, s. 81.

¹⁹⁸ Mirhând, s. 125.

¹⁹⁹ İbnü'l- Esîr, Cilt: 10, s. 165.

²⁰⁰ Kaynaklarda Melikşah'ın ölümü hakkında şu tespitler yapılmaktadır. **İbnü'l- Esîr**, "Sultan av eti yeyip hummâya yakalandı ve kan aldırdı. Fakat yeteri kadar kan alınamadı ve hastalığı ağırlaştı. Hastalığı ateşli kummâ idi. 15 Şevval Cuma gecesi vefat etti", **Ahmed b. Mahmûd**, "Halife Bağdat'tan göçmek için hazırlık görür iken, Sultan Melikşah hastalanıp, birkaç gün sonra vefat etti.", **Urfalı Mateos**, "Melikşah, Bağdat şehri içinde Semerkant Sultan'ının kızı olan karısı tarafından ihanetle öldürülmüştür.

Melikşah'ın vefat etmeden önce torunu Cafer aracılığıyla Abbâsî Hilafetini ele geçirmek istediği açıkça görülmektedir. Bunun için kızı Mâh- Melek Hatun'un siyasî olarak gerçekleştirmiş olduğu evlilikten faydalanmıştır. Tıpkı büyük Türk Başbuğ'u Atilla'nın Roma imparatoriçesinin kendisiyle evlenmek istemesini fırsat bilerek imparatorluğun yarısını çeyiz olarak istemesi gibi, Melikşah da torunu Cafer'in veliahd ilan edilmesini ve böylece Selçukluların Hilafeti ele geçirebileceğini düşünmüştür. Ayrıca Cafer'e, Halife babası hayatta olduğu halde “**Emîrû'l-mü'minîn**²⁰¹” denilmesi Melikşah'ın bu niyetini kanıtlar niteliktedir. Selçuklu devlet adamları da kendilerine Bağdat'ta konutlar yaptırmış, kalıcı olduklarını adeta göstermişlerdir²⁰². Fakat Sultan'ın ölümü ile bu planlar sekteye uğramıştır²⁰³.

Melikşah'ın ölümüyle birlikte Selçuklular taht kavgalarına tutuşmuştur. Terken Hatun oğlu Mahmud adına hutbe okutulması karşılığında Halife'nin oğlu Cafer'i babasının yanına gönderebileceğini teklif etmiş Halife de bunu kabul etmiştir²⁰⁴. 1093 yılında Cafer'in de ölümüyle Halifeliğin Türklere geçme ihtimali de bu dönem için son bulmuştur²⁰⁵. Mâh- Melek ile Halife Muktedî- Biemrillâh arasındaki evlilik tarafların izledikleri zıt siyasî politikalar sebebiyle güzel ilişkilere vesile olmamıştır. Biemrillâh siyasî bağımsızlığını yeniden tesis etmek isterken Melikşah da Halifeliği ele geçirmek istemiştir²⁰⁶.

O, bu muhterem zata zehir içirdi ve bu en büyük hükümdarın canına kıydı.”, **Ebu'l Ferec**, “Sultan Halife'nin karısı olan kızından doğan çocuğun veliahd ilân olunmasını ve Hilâfete geçmesini istediği için Halife ile arası açıldı. Halife Sultan'ın talebini reddince Sultan'da ona: “Öyleyse Bağdat'tan çık git.” tarzında bir haber gönderdi ve Halife şu cevabı verdi: “Emrinizi yerine getireceğim, yalnız yolculuğa hazırlanma için on gün mühlet veriniz.” Sultan dokuzuncu gün şiddetli ve yakıcı bir hummaya tutularak ölmüştür. Bkz: Kaçın, s. 82.

²⁰¹ Râvendî, **Râhat- üs- Sudûr ve Âyetü's- Südür**, (çev.) Ahmet Ateş, TTK Yay., Ankara 1999, Cilt: 1, s. 137.

²⁰² Reşîdü'd- dîn, s. 96.

²⁰³ Kaçın, s. 83.

²⁰⁴ Reşîdü'd- dîn, s. 97.

²⁰⁵ İbnü'l- Esîr, Cilt: 10, s. 194.

²⁰⁶ Kitapçı, s. 192

2.5. Melikşah'ın Kızı Seyyide Hatun ile Müstazhir- Billâh'ın Evliliği

Melikşah'ın ölümünde sonra çıkan taht kavgalarından başarı ile çıkan oğlu Muhammed Tapar²⁰⁷ ile iyi ilişkiler kurmak isteyen Abbâsî Halifesi Müstazhir-Billâh, Melikşah'ın kızı aynı zamanda Muhammed Tapar'ın kız kardeşi Seyyide Hatun ile evlenmek için girişimlerde bulunmuştur. Bu evlilik 1109 yılında İsfahan'da nikâhın kıyılması ile gerçekleşmiştir²⁰⁸.

Halife Seyyide Hatun'a 100. 000 dinar mehir verdi. Nikâhtan sonra davetlilerin üzerlerine altınlar ve mücevherler saçıldı, şenlikler/şölenler düzenlendi ve ziyafetler verildi²⁰⁹.

Seyyide bir süre İsfahan'da kaldıktan sonra yanındaki erkânla birlikte Bağdat'a hareket etmiştir. Bağdat'ta onu karşılamak için törenler düzenlenmiştir²¹⁰. Ayrıca evlilikte emeği geçen devlet adamlarını da hil'at'ler verilip hediyeler dağıtılmıştır.

Seyyide Hatun'un Halife'den bir erkek çocuğu dünyaya gelmiştir²¹¹. Seyyide Hatun kendisinden önce Halifeler ile evlenen Selçuklu Sultanlarına nazaran daha mesut bir evlilik yaşadı. Halife Seyyide Hatun için bir köşk yaptırmış ve hatun hizmetindeki Türklerle bu köşkte oturmaya başlamıştır²¹². Aslında burada Türklerin kontrol altında tutulmak istendiği ve Hilafet görevlileri ile herhangi bir sürtüşmenin olmaması için önlem alındığı anlaşılmaktadır. Çünkü daha önceki evliliklerde biz Türkler ve Hilafet Sarayı'ndaki Halife'nin adamları arasında tatsızlıklar yaşanmış olduğunu gördük.

Muhammed Tapar ve Halife Müstazhir- Billâh arasında zaten var olan iyi ilişkiler bu evlilik ile birlikte daha da iyi seviyelere gelmiş ve Tapar döneminde Abbâsîlerle hiçbir çatışma yaşanmamıştır. Hatta ve hatta hem Haçlılara hem de

²⁰⁷ Sultan Muhammed âdil ve Allah'tan korkan, âlimleri seven bir pâdişâh idi. Bkz: Reşîdü'd- dîn, s. 111.

²⁰⁸ İbnü'l- Esîr, Cilt: 10, s. 376; Kitapçı, s. 200

²⁰⁹ İbnü'l- Esîr, Cilt: 10, s. 376; Kaçın, s. 83.

²¹⁰ İbnü'l- Esîr, Cilt: 10, s. 387; İbn Kesîr, Cilt:12,s. 330.

²¹¹ İbn Kesîr, Cilt: 12, s. 332.

²¹² Kitapçı, s. 203.

Bâtınîlere karşı birlikte mücadele etmişlerdir²¹³. Muhammed Tapar düğünden sonra iki kere Bağdat'ı ziyaret etmiştir²¹⁴. Tapar'ın vefatından sonra Halife, onun oğlu Mahmud adına hutbe okutmuştur²¹⁵. Tapar böyle istemiştir ve Halife de uygulamıştır. Bu durumun ikili arasındaki iyi ilişkilerden kaynaklandığını söylemek mümkündür. Muhammed Tapar ve Halife arasındaki iyi ilişkiler gerçekleştirdikleri siyasî evlilik ile kalıcı hale dönüşmüş, evlilikten umduklarını gerçekleştirme imkânı sağlamışlardır.

2.6. Sultan Sencer'in Kızı Emîre Hatun ile Müsterşid- Billâh'ın Evliliği

Sultan Muhammed Tapar'ın ölümünün ardından oğulları arasında her Türk Devleti'nde olduğu gibi taht kavgaları yaşanmaya başlamıştır. Irak Selçukluları Devleti tahtına sahip olabilmek için şehzadeler arasında mücadele yaşanırken bu fırsattan yararlanmak isteyen Halife Müsterşid- Billâh da Tuğrul Bey'e ve onun soyuna devrettiği siyasî yetkilerini tekrar kullanmak istemiş ve Sencer'in kızı Emîre Hatun ile evlenmiştir²¹⁶. Selçuklu asilzadeleri de Halife'nin desteğini alarak Hilafet'in kendi yanlarında olduğunu duyurmak istiyordu. Karşılıklı siyasî çıkarlar söz konusu idi. Bunun için de Büyük Selçuklu Sultanı Sencer'in desteğini sağlamak için onun kızı Emîre Hatun'la evlenmiştir²¹⁷.

Emîre Hatun Halife'nin 1124 yılında gönderdiği İbnü'l- Enbârî ile birlikte görkemli bir çeyizle Bağdat'a gitti ve orada kendisi için yaptırılan Dicle kıyısındaki sekiz köşeli saraya götürüldü²¹⁸.

Zekeriya Kitapçı'nın ifadesine göre Müsterşid'in Emîre Hatun'la olan evlilikle, mesut bir şekilde devam etmiş ve Halife'nin ölümüne kadar devam etmiştir (on bir yıl). Evliliklerinde iki çocukları olmuş isimleri Ebû Cafer El- Mansûr ve Ebû

²¹³ Abdülkadir Özaydın, "Müstahzir- Billâh", İA, Cilt: 32, 127- 128.

²¹⁴ İbnü'l- Esîr, Cilt: 10, s. 393.

²¹⁵ İbnü'l- Esîr, Cilt: 10, s. 424.

²¹⁶ İbn Kesîr, Cilt:12,s. 365.

²¹⁷ Kitapçı, s. 212.

²¹⁸ İbn Kesîr, Cilt: 12, s. 364.

Bekir'dir. Cafer Halife'nin sağlığında on iki yaşında veliahd olarak ilan edilmiřtir²¹⁹. Babasının ölümüyle de er- Râşid Billâh lâkabı ile Halife olmuştur. Fakat Abdülkerim zaydın ise Halife Râşid- Billâh'ın annesinin Huşf isimli bir cariyeye olduğunu sylemektedir²²⁰. Halifeliğin Türklere intikali için oldukça ısrarlı olan ve bu amaçla politika yürüten Selçukoğulları, eğer Râşid- Billâh gerçekten Emîre Hatun'un oğlu olmuş olsaydı bunu değerlendirmekten geri kalmazlar idi. Böyle bir girişimin olmaması ve Müsterşid- Billâh'ın da Türklere karşı sert politika izlemesi Râşid Billâh'ın Emîre Hatun'un oğlu olmadığı tezini kanıtlamaktadır.

Halife Müsterşid'in hem annesi hem de karısı Türk'tr²²¹. Buradan da anlaşılacağı üzere Türkler, Hilafet saraylarında kadınları aracılığı ile etkili olmuş hem dünya işlerini hem de Türk analarından doğan çocukları ile din işlerini ellerinde bulundurmuştur. Halifeliğin kutsal nimetlerinden yararlanan Selçukoğulları da kısa sürede Abbâsî Devleti toprakları üzerinde büyük bir imparatorluk kurmuştur. Fakat bu dönemde gerçekleştirilen evlilik ile birlikte Selçuklu- Abbâsî ilişkilerinde bir iyileşme görülmemiştir. Halife Selçuklulara karşı takındığı olumsuz tavrı başından beri sürdürmüştür.

Halife takındığı bu olumsuz tavırlar vesilesiyle Selçuklu asilzadeleri arasındaki hâkimiyet mücadelesine dâhil olmak istemişse de Sultan Sencer damadının bu girişimlerine engel olmuş ve ona yazdığı mektupta bunu bildirmiştir.

'Emir ve hükümdarların hepsi bizim naip ve memurlarımızdır. Biz cihan padişahlığını, koca bir cihan padişahu olan ceddimiz (Melikşah) ve ona verdiği sancak (yani Sultanlık alâmetleri) ile de Halife'nin dedesinden (El-Muktedî) aldık²²².'

Görüldüğü gibi Sultan Sencer, Halife'nin siyasî olarak nüfuz sahibi olmasını engellemiş ve asıl yetki ve kudretin de Selçuklularda olduğunu Halife'ye bürokratik bir dille bildirmiştir. Halife bu ikazı ciddiye almış olmalı ki hemen Sultan Sencer'e

²¹⁹ Kitapçı, s. 212.

²²⁰ Abdülkerim zaydın, "Râşid Billâh", İA, Cilt: 34, s. 465.

²²¹ Kitapçı, s. 207.

²²² Kitapçı, s. 212.

bir tac, bir sinebend (göğüslük), ve ayakları altın nallarla nallanmış bir at göndermiştir²²³.

Bu gelişmeler Selçuklu- Abbâsî ilişkilerini iyileştirmeye yine yetmemiştir. Halife bir ordu toplayarak 1135 yılında derhal Irak- Acem naibi Sultan Mesud'un üzerine yürümüştür. Halife kutsal olduğunu ve siyasî gücün de kendisinden yana olduğunu sanarak Sultan Mesud'un çaresiz kalacağına inanmıştır. Fakat netice tam tersi bir sonuç vermiş ve yapılan savaşta Halife ele geçirilmiş ve esir edilmiştir. Bu gelişme üzerine hemen Halife kayınbabası olan Büyük Selçuklu Sultanı Sencer'e başvurmuş ve bu durumdan kurtarılmasını istemiştir. Sencer de derhal Sultan Mesud'a bu duruma son vermesi gerektiğini bildirmiştir. Halife özgürlüğüne kavuşmuş ancak beklenmedik bir başka gelişme vuku bulmuştur. Halife'yi takip edip çadırına kadar sokulan Bâtînî fedai grubu birbirini ardına indirdikleri bıçak darbeleri ile Halifeyi öldürmüşlerdir²²⁴.

Halife'nin Selçuklulara karşı olumsuz tutumu şüphesiz ondan sonra gelmiş olan Halifelere de örnek teşkil etmiştir. Onlar da bu olumsuz tutumları devam ettirmiştir. Halifeler siyasî yetkilerini Selçukoğulları'na kaptırmalarının verdiği rahatsızlığı hissetmişler ve bu gücü tekrar elde edebilmek amacıyla zaman zaman farklı ittifaklara yönelmişlerdir. Sultan Mesud'a karşı girişilen mücadele bariz örneğidir.

Emîre Hatun ise tüm bu siyasî süreçleri yaşamış 1170- 1180 yılları arasına tekabül eden bir zaman diliminde vefat etmiştir²²⁵.

2.7. Fatıma Hatun ile Muktefî- Liemrillâh'ın Evliliği

Müsterşid- Billâh öldürülünce yerine geçen Râşid- Billâh selefinin uygulamaya koyduğu ve çaba harcadığı Selçuklu karşıtlığını ve siyasî gücü tekrar ele geçirme politikasını devam ettirdi. Ancak bu durum Selçuklular tarafında hiç de hoş

---

²²³ Kitapçı, s. 213.

²²⁴ İbnü'l- Esîr, Cilt: 11, s. 34; Kitapçı, s. 214.

²²⁵ Kitapçı, s. 214.

karşılanmadı ve Irak Selçuklu Sultanı Mesud Bağdat'a girerek Halifeyi azletti²²⁶. Muktefi- Liemrillâh'ı kendisi aleyhine faaliyette bulunmaması ve siyasî yetkileri kullanmaması şartıyla Halife Râşîd'in yerine getirdi²²⁷.

Halife değişikliğinden anlıyoruz ki Abbâsî Hilafeti siyasî olarak neredeyse Selçuklulara bağlı bir devlet haline gelmiştir. Güçlü Selçuklu Devleti ile ilişkilerinde dikkat etmesi gereken taraf Abbâsîlerdir. Tuğrul Bey ile başlayan süreç Selçuklular lehine devam etmiştir. Zaman zaman siyasî yetkilerini de kullanmak isteyen Halifeler çıkmış fakat Türkler buna müsaade etmemişlerdir. Karşılıklı çıkar ilişkilerine dayalı politika zaman zaman iki devlete de avantajlar sağlamış ancak Abbâsî Halifeleri Selçuklu Sultanları gibi güçlü olamamışlardır. Muktefi- Liemrillâh göreve gelmesinden kısa bir zaman sonra hem Selçuklular ile ilişkileri geliştirmek hem de kendini sağlama almak düşüncesi ile Muhammed Tapar'ın kızı aynı zamanda Mesud'un kız kardeşi Fatıma Hatun ile evlendi²²⁸.

Fatıma Hatun'un nikâh mihri 100. 000 dinar altın olarak tespit edilmiştir²²⁹. Evlilik de 1136- 1137'de nikâhın Bağdat'ta kıyılması ile gerçekleşti²³⁰. Türk töresi gereği davetlilere altınlar saçıldı ve devlet adamlarına hil'at'ler giydirildi.

Evlilikten sonra taraflar arasında pek çok tartışma ve gerginlikler meydana geldi. İlki Sultan Mesud'un veziri Ebu'l- Berekât'ın Halife'nin hazine nâzırı İbn Talha'ya tutuklatmasıdır. Vezir onun serbest bırakılması için Halifeden 100. 000 dinar istedi ancak Halife reddetti. Bunun üzerine vezir istediği parayı halkta vergi olarak topladı ve şehirde huzursuzluğa sebep oldu²³¹. Bu dönemde Selçuklular ve Abbâsîler arasındaki gerginliklere birçok örnek bulmak mümkündür. Halife Muktefi Sultan Mesud'un tayin ettiği vezir Zeynebî'yi tutuklatmıştır. Sultan Mesud da Halife'nin

²²⁶ İbnü'l- Esîr, Cilt: 11, s. 36; Kitapçı, s. 215; Kaçın, s. 88.

²²⁷ Abdülkerim Özyayın, "*Muktefi- Liemrillâh*", İA, Cilt: 31, s. 145; Ayrıca Sultan Sencer, Halife olmasında etkin rol oynadığı Muktefi ile sağlanan iyi ilişkileri geliştirmek için Müsterşid- Billâh'tan aldığı Peygamber Hz. Muhammed'in hırkası ve esasını Muktefi'ye iade etti. Bkz: Kaçın, s.89.

²²⁸ İbnü'l- Ezrak, **Meyyâfarikîn ve Âmid Târihi** (Artuklular Kısmı), (çev.) Ahmet Savran, Atatürk Üniversitesi Fen- Edebiyat Yayın Evi, Erzurum 1992, s. 68.

²²⁹ İbnü'l- Esîr, Cilt: 11, s. 51; Kitapçı, s. 219; Kaçın, s. 89.

²³⁰ Kaçın, s. 89.

²³¹ Kaçın, s.90.

yakın adamı ve kendi sarayında yetişen Turşek'i tutuklatmıştır. Bu gerginliklerin daha büyümesi her iki tarafında çıkarlarına aykırı olduğundan daha sakin bir tutum izlemeye gayret ettiler. Mesud Turşek'i serbest bırakarak bu yolda ilk adımı atmıştır²³².

Muktefi ile Fatıma Hatun'un bir kız çocukları dünyaya gelmiştir²³³. Fatıma Hatun okuma yazma bilen, tedbirli ve doğru kararlar alan bir kişiliğe sahip olarak belirtilmiştir²³⁴.

Fatıma Hatun'un evliliğinde kardeşi Sultan Mesud ile sık sık görüştüğü ve kocası ile kardeşi arasındaki siyasî gerilimlerin evliliğini de etkilediğini söyleyebiliriz. Fatıma Hatun'un 1147- 1148 yıllarından evliliğinin sekizinci yılında Bağdat'ta vefat ettiğini biliyoruz. Gömülü olduğu yer de Hilafet mensuplarının gömülü olduğu Rusâfe Mezarlığı'dır²³⁵.

Sultan Mesud'un Hilafet'e gelmesi için çaba harcadığı ve destek verdiği Halife Muktefi'ye kardeşiyle evlendirerek tamamen kontrol altında tutmaya çalıştığını söylemek mümkündür. Halife ise zaten Abbâsîlerin yönetimini elde edebilmek için Selçuklulara ihtiyacı olduğunun bilincindeydi ve Mesud'un taleplerini kabul ederek Halife oldu. Mesud'un kardeşini Halife ile evlendirerek ilişkilerin daha da kuvvetlenmesini Abbâsîlerin kendisine herhangi bir sorun çıkarmasını engellemek istediği söylenebilir. Bu dönemde meydana gelen ufak çaplı gerginlikler genel manada bir çatışmaya dönüşmemiş ve gerçekleştirilen bu siyasî evliliğin iki yöneticinin de çıkarına olduğu anlaşılmaktadır.

---

²³² İbnü'l- Esîr, Cilt: 11, s. 89.

²³³ Fatıma Hatun'un kızı Seyyide Hatun el- Muktefi'dir. Türk anadan doğan bu kız yine bir Türk ailesinden olan Huzistan emirliği yapmış Ebû Şûca Muhammed'le evlendirilmiştir. Bkz: Kitapçı, s. 221.

²³⁴ Kitapçı, s. 221.

²³⁵ İbnü'l- Esîr, Cilt: 11, s. 114; Kitapçı, s. 222; Kaçın, s. 91.

2.8. Sultan Mesud ve Müktefi- Liemrillâh'ın kızı Seyyide Hatun'un Evliliği

Sultan Mesud ve Halife Muktefi- Liemrillâh'ın kızı Seyyide Hatun 1140 yılında evlenmişlerdir²³⁶. Bu süre zarfında Halife ile Sultan Mesud arasında bazı gerginliklerin ve sürtüşmelerin yaşanmasına rağmen ana hatlarıyla iyi bir seyir gösteren politikalar baş göstermiştir. Düğünün olması ve Sultan ile Hatun'ın bir araya gelmesinden kısa sonra Sultan Mesud 1152 yılında vefat etmiştir. O da tıpkı Tuğrul Bey gibi Hilafet ailesinden kız olarak Peygamberin Ehl'i- Beyt²³⁷,ine girebilmiştir. Fakat Selçuklular açısından buradaki amacın Hz. Peygamber'in Ehl- i Beyt'ine girmek olmadığı rahatlıkla ifade edilmelidir. Zira Sultan Mesud Selçuklu asilzadeleri ile giriştiği mücadelede Halife'nin desteğini almak istemiştir. Amacı gerçekleştirdikleri evliliklerle siyasî ittifak sağlamaktır hem iç politikada hem de dış politikada elini kuvvetlendirmek istemesidir. Zira Peygamber'in Ehl- i Beyt'inden olmak maneviyattan başka bir şey sağlamayacaktır. Zaten Fatıma Hatun ve Halife'nin evlenmesiyle gelişen ilişkiler Sultan Mesud'un da Halife'nin kızı ile evlenmesinden sonra pekiştirilmeye çalışılmıştır.

Muktefi'nin bu iyi ilişkilerden faydalanarak bağımsız bir siyasî politika takip ettiğini Irak ve çevresine hâkim olmayı amaçladığını görüyoruz²³⁸. Fakat Sultan Mesud bu durumdan hiç de hoşnut olmayarak karşı durmuştur. Mesud devrinde amacına ulaşamayan Halife, onun ölümüyle birlikte Selçuklularda meydana gelen taht çekişmeleri ve başıbozukluk sebebiyle politikasını uygulama imkânı bulmuştur²³⁹. Gerçekleştirilen siyasî evliliklerin maneviyata nail olmaktan çok her iki tarafında elini daha da kuvvetlendirmek için yapılmıştır. Hem Sultan hem de Halife dünya işlerinin farkındadır ve adımlarını buna göre atmışlardır.

---

²³⁶ İbnü'l- Ezrak, s. 69; İbnü'l- Esîr, Cilt: 11, s. 76.

²³⁷ Ev halkı.

²³⁸ İbnü'l- Esîr, Cilt: 11, s. 142.

²³⁹ İbnü'l- Esîr, Cilt: 11, s. 143.

SONUÇ

Büyük Selçuklu Devleti, Abbâsîlerin giderek zayıflaması ve Şîh Büveyhîlerin elinde bir kuklaya dönüşmesiyle, tarihin de seyrini değiştirecek politikalar üretmeye başlamıştır. Halifelik kurumunu dini bir otorite olarak kabul eden Selçuklular, giderek artan bir şekilde Sünnî İslâm dünyasının siyasî liderliğini ele geçirebilmek ve yön vermek adına girişimlerde bulunmuştur.

Selçukoğulları kuruluşundan itibaren çevre ve komşu devletlerle-gerek dost gerekse düşman hanedanlarla- ilişki kurabilmek ve ittifak sağlayabilmek adına yetmiş sekiz adet siyasî evlilik gerçekleştirmiştir. Selçuklu Devleti'ndeki hatunlar da tıpkı Selçuklu Devleti'nden önceki Türk devletlerinde olduğu gibi siyasî mekanizmada söz sahibi olmuşlardır. Tuğrul Bey'in karısı Altuncan Hatun eşinin siyasî mücadelesinde adeta devlet kurtaran kadın olmuştur. Halife Kâim- Biemrillâh'ın eşi Hatice Arslan Hatun, Selçuklu- Abbâsî ilişkilerinin en önemli siyasî figürlerindedir. Melikşah'ın eşi Terken Hatun, kızının Abbâsî Halifesi ile evlenmesine uzun süre direnerek otoritesini göstermiştir. Görüldüğü gibi Selçuklular kadın sadece evlat doğuran ana konumunda olmamış devletin siyasî işlerine de müdahil olmuştur. Selçuklu Sultanlarının ölümünün ardından yaşanan taht mücadelelerinde de hatunların söz sahibi olduğunu görmekteyiz. Tuğrul Bey'den sonra Süleyman'ın annesi, Melikşah'ın ölümünden sonra Terken Hatun, Tutuş'un ölümünden sonra Saffetülmülk oğullarının küçük yaşta olmasından faydalanarak devlet yönetiminde söz sahibi olmuşlardır. İşte bu nedenledir ki siyasî evlilikler devlet hayatında son derece önemlidir.

Selçuklular Sünnî İslâm dünyasının otoritesi Abbâsî Devleti ile de yakın ilişkiler kurmak ve kendi meşruluğunu onaylatabilmek ve İslâm dünyasında siyasî bir nüfuz elde edebilmek adına siyasî evlilikler gerçekleştirmiştir. Bu dönem aslında iki devletin de birbirlerine muhtaç olduğu ve karşılıklı çıkarlarının olduğu bir dönemdir. Zira Selçuklular kuruluş sürecinde iken Abbâsî Devleti de adeta dağılma dönemini yaşamaktaydı. Halifeler, Şîhler tarafından aşağılanmakta ve kukla gibi yönetilmekteydi. Halifeleri bu durumdan ancak güçlü bir askeri yapıya ve siyasî

iradeye sahip bir devlet kurtarabilirdi. Bu devlet de Sünnî Ehl- i Sünnet ve'l cemaat mezhebine mensup Selçuklular olmuştur. Onlar da kuruluş aşamasında kendi meşruluğunu onaylayacak, her ne kadar kukla konumunda olsa da manevi otoritesi hâlâ sağlam olan ve İslâm dünyasına manevi liderlik eden Abbâsîlere ihtiyaç duymuşlardır. Bu siyasî sebepler Selçukoğullarının Abbâsîlere yakınlaşmasına ve hatta onlarla akrabalık ilişkileri kurmalarına vesile olmuştur. Ayrıca Hz. Muhammed'in soyundan gelen Abbâsîler kurulacak olan bağın manevi olarak da Selçukoğulları tarafından çok arzu edildiği özellikle Tuğrul Bey'in Halife'nin kızı Seyyide Hatun'la evlenmek için gösterdiği çabadan anlaşılmaktadır.

Selçuklular Abbâsîler ile gerçekleştirdikleri evlilikler onların siyasî meşruluğunun İslâm dünyasınca kabul edilmesinde ve giderek artan siyasî etkinliğine olumlu katkılar sağlamıştır. Halife ve Halifeler de Selçuklular sayesinde kimi zaman tahtlarını korumuş, kimi zaman siyasî rakiplerini bertaraf etmiş, kimi zaman da güçlenmiş ve ilk fırsatta Selçuklular ile mücadeleye girmiştir. Irak'ta nüfuz sahibi olmak isteyen ve Selçuklu aleyhine politika izleyen Muktefi- Liemrillâh bu politikanın en güzel örneğidir.

Siyasî evliliklerin, Selçuklulardansa Abbâsîlere daha çok yaradığını söylemek yerinde olacaktır. Çünkü Selçuklular zaten güçlü askerî ve siyasî bir mekanizmaya sahip olarak kurulmuşlardır. Çevrelerinde önlerine çıkan düşmanlarını bertaraf ediyor ve giderek genişliyordu. Güçlü devlet teşkilatları onların en büyük avantajları idi. Fakat bu yolda düşman olmaktansa dost olabileceği hanedanlarla da iyi geçindi ve akrabalık bağları tesis etti. Abbâsîler iyi geçinecekleri ve dinî olarak da faydalanabilecekleri bir devlet idi. Onlara karşı son derece hürmetkârlardı. Abbâsîler ise kuruluşundan itibaren İslâm dünyasının yegane siyasî otoritesi olmuş zamanla gücünü kaybederek sadece dinî bir misyon icra eden zayıf bir devlet haline dönüşmüşlerdir. Selçuklulardan aldıkları siyasî destek ile tahtlarını ve devletlerini korumuşlardır. Şifler, Halifelere türlü hakaretler ederken onları Selçuklular kurtarmıştır. Aynı şekilde Bağdat valisi Besâsîri Halifeyi yerinden ederken onun imdadına yine Selçuklular koşmuştur. Selçuklular gerçekleştirdikleri siyasî evlilikler

ile Abbâsî devletinin zaman zaman iç işlerine de müdahil olmuş vezirlerini dahi atamıştır. Selçuklular gerçekleştirdikleri bu evlilikler ile genellikle istedikleri neticeleri elde etmişlerdir. Abbâsîler de varlığını korumayı başarmıştır.

TABLO I
SİYASÎ EVLİLİKLER

Tuğrul Bey Devri	Çağrı Bey'in Kızı Hatice Arslan Hatun	Abbâsî Halifesi Kâim Biemrillâh	1040- 1063
Tuğrul Bey Devri	Halife Kâim Biemrillâh'ın kızı Seyyide Hatun	Selçuklu Sultanı Tuğrul Bey	1040- 1063
Alp Arslan Devri	Alp Arslan'ın kızı Fülane Hatun	Halife Kâim Biemrillâh'ın torunu Uddetüddin	1064- 1072
Melikşah Devri	Mâh- Melek Hatun	Halife Muktedî Biemrillâh	1072- 1092
Muhammed Tapar Devri	Tapar'ın kız kardeşi İsmet Hatun	Halife Müstazhir- Billâh	1105- 1118
Sultan Sencer Devri	Sencer'in kızı Emire Hatun	Halife Müsterşid	1118- 1158
Sultan Sencer Devri	Tapar'ın kızı Fatıma Hatun	Halife Müktefi- Liemrillâh	1118- 1158
Sultan Mesud Devri (Irak Selçuklu Devleti)	Halife Müktefi'nin kızı Seyyide Zübeyde	Sultan Mesud	1135- 1152

KAYNAKÇA

ADALIOĞLU, Hasan Hüseyin, Büyük Selçuklu Devleti ile Abbâsî Halifeliği Münasebetleri, Doktora Tezi, İstanbul 1996.

ALKHATEEB, Fıras, Lost İslâmic History, (çev.), Mustafa Alican, Timaş Yay., İstanbul 2016.

ALTINDAL, Aytunç, Türkiye’de Kadın, İstanbul 1991.

ALTINDAL, Meral, Osmanlıda Kadın, Altın Kitaplar Yayınevi, İnsan ve Toplum Dizisi, İstanbul, 1994.

ALTINSOY, Nazlı, Büyük Selçuklu Devleti ve Abbâsî Halifeliği İlişkileri ve İki Hanedan Arası Evlilikler, Yüksek Lisans Tezi, Kırklareli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırklareli 2013.

AZÎMÎ, Azîmî Tarihi, Selçuklular Tarihi ile İlgili Bölümler, (çev.), Ali Sevim, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 2006.

BERKTAY, Fatmagül, Tek Tanrılı Dinler Karşısında Kadın, Metis Yay., İstanbul 2000.

BİLGİN, Beyza, “İslâm’da ve Türkiye’de Kadınlar”,
<http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/37/781/10018.pdf>, Ulaşım Tarihi: 04. 06. 2017, ss. 30- 43.

BUNDARİ, Feth b. Ali b. Muhammed el- İsfahani, Zübdetü’n- Nusra ve Nuhbetü’l-Usra (nşr.) M. Th. Houtsma, Leiden 1889, (trc.) Kıvameddin Burslan, Irak ve Horasan Selçukluları Tarihi, TTK Yay., İstanbul 1999.

ÇAKMAK, Mehmet Ali, “Türk Sultanları İle Abbâsî Halifelerinin İktidar Mücadeleleri (XII.- XIII. yüzyıl)”, Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, 2007, ss.17- 38.

ÇETİN Altan (ed.), Biçer, Ramazan, “Ortaçağ İslâm Teolojisinde Kadın İmgesi”, Ortaçağda Kadın, Lotus Yayınevi, Ankara 2011.

- ÇETİN**Altan (ed.), Önür, Huriye Tekin, “Ortaçağda Türk Kadınının Sosyal Konumunu Etkileyen Bazı Faktörler”, Ortaçağda Kadın, Lotus Yayınevi, Ankara 2011.
- DUYMUŞ**, H. Hande, Eski Ön Asya’da Siyasî Evlilikler, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli 2006.
- EBU’L FEREC**, Gregory (Bar Habraeus), Ebu’l- Ferec Tarihi 1, (çev.) Ömer Rıza Doğrul, TTK Yay., Ankara 1999.
- ERGİN**, Muharrem, Dede Korkut Kitabı, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1971.
- ERÖZ**, Mehmet ve **GÜLER**, Ali, Türk Ailesi, Atatürk Kültür Merkezi Yay. ANKARA 1998.
- GENÇ**, Süleyman, “Tuğrul Bey Zamanında Selçuklu- Abbasî İlişkileri” , Türkler, IV, Ankara, Yeni Türkiye Yay., ss. 639- 644.
- GÜNDÜZ**, Ahmet, “Tarihî Süreç İçerisinde Türk Toplumunda ve Devletlerinde Kadının Yeri ve Önemi”, The Journal of Academic Social Science Studies, Kırşehir 2012, s. 130- 148.
- HARMAN**, Ömer Faruk, “Kadın”, İA, Cilt: 24, s. 82- 86.
- HÜSEYNÎ**, Ahbâru’-d- Devleti’-s- Selçûkiyye, (trc.) Necati Lügal, TTK Yay., Ankara 1999.
- İBNÜ’L- ESÎR**, “El Kamil Fi’t- Tarih, (nşr.) C.J. Tornberg, Leiden 1851- 1876, (trc.) Ahmet Ağrakça vd., İslam Tarihi El Kamil Fi’t- Tarih, Cilt: 8, Hikmet Neşriyat, İstanbul 2008.
- İBNÜ’L- ESÎR**, el- Kâmil fi’t- Târîh, (nşr.) C. J. Tornberg 1864- Beyrut 1979, Cilt: 9, (çev.) Abdülkerim Özaydın, İslam Tarihi el- Kâmil fi’t Târîh Tercümesi, Cilt: 10, İstanbul 1991.
- İBNÜ’L- EZRAK**, Meyyâfarikîn ve Âmid Târîhi (Artuklular Kısmı), (çev.) Ahmet Savran, Atatük Üniversitesi Fen- Edebiyat Yayın Evi, Erzurum 1992.
- İNALCIK**, Halil, Devlet-i Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar 1, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., 53. Basım, İstanbul 2004.

- İBNÜ'L- CEVZÎ**, Abdurrahman El- Muntazam fi Târîhi'l- Ümem'de Selçuklular, (H. 430- 485=1038- 192) (seçme, trc., değerlendirme) Ali Sevim, TTK Yay., Ankara 2014.
- İBNÜ'L EZRAK**, Meyyâfârikîn ve Âmid T'arihi (Artuklular Kısmı), (çev.) Ali Savran, Erzurum 1992
- İBN KESÎR**, el Bidâye ve'n Nihâye Büyük İslâm Tarihi, (çev.) Mehmet Keskin, Cilt: 12, İstanbul 1995.
- JORGA**, Nicolae, Osmanlı İmparatorluğu Tarihi, (çev.) Nilüfer Epçeli, C. I, Yeditepe Yay., İstanbul 2005
- KAÇIN**, Bülent, Selçuklu Hatunları, Bilge Kültür ve Sanat Yay., İstanbul 2017.
- KAFESOĞLU**, İbrahim, Türk Milli Kültürü, Ötüken Yay., İstanbul 1997
- KİTAPÇI**, Zekeriya, Abbâsî Hilafetinde Selçuklu Hatunları ve Türk Sultanları, Selçuk Üniversitesi Basımevi, Konya, 1994.
- KÖYMEN**, Mehmet Altay, Selçuklu Devri Türk Tarihi, 3. Baskı, TTK Yay., Ankara 1998.
- KÖYMEN**, Mehmet Altay, Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi 1. Kuruluş Devri, TTK Yay., Ankara 2011.
- MERÇİL**, Erdoğan, Büyük Selçuklu Devleti (Siyasî Tarih), Nobel Yayıncılık, 5. Basım, Ankara 2014.
- MERÇİL**, Erdoğan, Gazneliler Devleti Tarihi, TTK Yay., Ankara 1999.
- MUHAMMED BİN HÂVENDŞÂH BİN MAHMÛD MÎRHÂND**, Ravzatu's- Safâ fi Sîreti'l- Enbiyâ ve'l Mülûk ve'l- Hulefâ (Tabaka- i Seçûkiyye), (trc. ve notlar), Erhan Göksü, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 2015.
- ÖGEL**, Bahaeddin, Büyük Hun İmparatorluğu Tarihi, TTK Yay., Cilt: 1- 2, Ankara 2015.
- ÖGEL**, Bahaeddin, Türk Kültürünün Gelişme Çağları, Kömen Yayınları, Ankara 1979.
- ÖGEL**, Bahaeddin, Türk Kültürünün Gelişme Çağları, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yay., İstanbul 1988.

- ÖMEROĞLU**, Fatma, İslâm'da Kadının Tahsili, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1997.
- ÖNGÜL**, Ali, Selçuklular Tarihi, C. 1, Emek Matbaası, Manisa 2007
- ÖZAYDIN**, Abdülkerim, “Kâim- Biemrillâh”, İA, Cilt: 24, ss. 210- 211.
- ÖZAYDIN**, Abdülkerim, “Muktefi- Liemrillâh”, İA, Cilt: 31, ss. 145- 146.
- ÖZAYDIN**, Abdülkadir, “Müstahzir- Billâh”, İA, Cilt: 32, ss. 127- 128.
- ÖZAYDIN** Abdülkerim, “Râşid Billâh”, İA, Cilt: 34, ss. 465- 466.
- PARLAZ**, Selim, Osmanlı Devleti'nde Siyasî Evlilikler, Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli 2007.
- RÂVENDÎ**, Râhat- üs- Sudûr ve Âyetü's- Sûdûr, Cilt: 1, (çev.) Ahmet Ateş, TTK Yay., Ankara 1999.
- REŞİDÜ'D- DÎN**, Fazlullâh, Câmi'ü't- Tevârih (Zikr- i Târîh- i Âl- i Selçûk) (trc. ve notlar) Erkan Göksu ve H. Hüseyin Güneş, Bilge Kültür Sanat Yay., İstanbul 2014.
- SALMAN**, Jean Micheal, “Cadılar” Kadınların Tarihi Rönesans ve Aydınlanma Çağı Paradoksları, Cilt:3, (çev.) Ahmet Fethi, Türkiye İş Bankası Yay., İstanbul 2005.
- SEVİM**, Ali, “İbnü'l- Müslime”, İA, Cilt: 21, ss. 161- 162.
- SEVİM**, Ali ve **MERÇİL**, Erdoğan, Selçuklu Devletleri Tarihi Siyaset, Kültür ve Teşkilât, TTK Yay., Ankara 2014.
- SİBT İBNU'L- CEVZÎ**, Mir'atü'z- Zamân Fî Târîhi'l- Âyân'da Selçuklular, (seçme, trc. değerlendirme) Ali Sevim, TTK Yay., Ankara 2011.
- TAŞAĞIL**, Ahmet, Kök Tengri'nin Çocukları, Bilge Kültür Sanat, Ankara 2016.
- TAŞPINAR**, İsmail, “Yahudilik ve Hıristiyanlık'ta Kadın”, Köprü Dergisi, Kış 2011, ss. 1- 17.
- TURAN**, Osman, Selçuklular ve Türk- İslâm Medeniyeti, Ötüken Yay., İstanbul 2009.
- UZUNÇARŞILI**, İsmail Hakkı, Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri, 4. Baskı, TTK Yay., Ankara 1998.

YILDIRIM, Ercüment, “Antikçağda Evliliklerle Kurulan Müttefiklikler: I. ANTİOKHOS’”, Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi, Sayı 171, s. 248.
ZEYDÂN, Corcî, Târihu’t Temeddünni’l- İslâmî, (trc. ve notlar), Necdet Gök, İletişim Yay., 3. Baskı, Cilt: 1., İstanbul 2013.

